

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2021

LXIII. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

Tringli István
A kikiáltott közgyűlés

Martí Tibor
Aragóniai Beatrix hozománya

Mihalik Béla Vilmos
A Szentszék magyarországi egyházpolitikája a 17. század végén

Nagy Ágoston
Kisfaludy Sándor 1831-es beszéde a lengyelek ügyében

Fazekas Csaba
Az 1848-as püspöki kar politikai arculata

Csunderlik Péter
Hanák Péter és a nyugati történettudomány

Erős Vilmos
Az elkötelezett történész

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:*

<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>

A 2021-es évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXIII. évfolyam, 2021. 4. szám

TANULMÁNYOK

Tringli István A kikiáltott közgyűlés	575
Martí Tibor Aragóniai Beatrix hozománya. Újabb források Mátyás nápolyi kapcsolatainak történetéhez (1474–1476)	605
Mihalik Béla Vilmos A Szentszék magyarországi egyházpolitikája a 17. század végén	631
Nagy Ágoston „Ezen nemes, boldogtalan Nemzetnek sorsa és helyeztetése borzasztó!” Kisfaludy Sándor 1831-es beszéde a lengyelek ügyében	671
Fazekas Csaba Szempontok az 1848-as püspöki kar politikai arculatának meghatározásához	695
Csunderlik Péter A „magyar Schorske”? Hanák Péter és a nyugati történettudomány	711
MÉRLEG	
Erős Vilmos Idolum és realitás. Az elkötelezett történész	727

TANULMÁNYOK

A KIKIÁLTOTT KÖZGYŰLÉS

TRINGLI ISTVÁN

THE PROCLAIMED CONGREGATION

The date of the introduction of the proclaimed congregation (*proclamata congregatio generalis*) has so far been wrongly defined, and its essence misinterpreted. This legal procedure was introduced in 1397, and abolished in 1486. It was applied in cases of acts of might committed within a year. If the complaint was proved just, immediate satisfaction was due to the plaintiff. It was in order to prove the complaint that the proclaimed congregation was introduced as a means of inquisition. The origins of this procedure go back to the 1350s. The word “proclaimed” (*proclamata*) was used to refer to other congregations as well in the fourteenth century.

Keywords: litigation, act of might, fourteenth and fifteenth centuries

A kikiáltott közgyűlést többször is leírták a magyar jogtörténetírás és abból az első világháború után kiágazó kormányzattörténet-írás művelői. Erre azonban csak azután kerülhetett sor, hogy elegendő kiadott késő középkori forrás állt a historikusok rendelkezésére. Az intézményt a magyar szokásjog első összefoglalójában, a *Tripartitum* lapjain ugyanis csak egyszer említette Verbőci István, amikor az eltörölt törvényekről értekezett. Ezek példájául a nádori közgyűlést, a kikiáltott közgyűlést, a perdöntő párbajt és a három vásáron való kikiáltást hozta fel, és megállapította, hogy eltörlésük csak a jövőre vonatkozik, azaz megszüntetésük után már nem lehet ezeket az eljárásokat elrendelni, az eltörlésük előtt kezdett ügyekben azonban le kell őket folytatni.¹ A Hármaskönyv befejezésének esztendejében, 1514-ben ez már csak elméleti példa lehetett. Mind a négy eljárás alkalmazásának ugyanis Mátyás király 1486. évi nagy törvénykönyve vetett véget, huszonnyolc évvel eltörlésük után pedig már csak néhány olyan per folyhatott a kúrián, amelyet 1486. január 25., azaz a nagy dekrétum kihirdetése előtt kezdtek.² A Hármaskönyvnek a kikiáltott közgyűlésről szóló megállapítását jelentős változtatásokkal ugyan, de Verbőci kijelentésével megegyezően átemelték az évtizedekkel később keletkezett Négyeskönyv-

Tringli István, tudományos főmunkatárs, BTK TTI.

- 1 Werbőczy István Hármaskönyve. Ford., bev. és utalásokkal ellátták Kolosváry Sándor – Óvári Kelemen, magy. jegyz. kíséri Márkus Dezső. In: *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. I–XXI.* Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1896–1901. (Milleniumi Emlékiadás 1–21) (= *Tripartitum*) II. 2. 5–6. § [Reprint 1989.]
- 2 1486: 2. tc. *Decreta regni Hungariae/Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490.* Ed. Franciscus Döry et al. Bp., 1989. (= DRH 1458–1490.)

be.³ Akkor aztán már aligha tárgyaltak 1486 előtt kezdett pert. A *Tripartitum* e részének átvételére nem is azért volt szükség, hogy e négy eljárást lefolytassák, hanem hogy a gyakorló jogászok számára érthetően elmagyarázzák, hogyan kell érteni a törvények hatályát. A 17. század elején állította össze Kitonics János perjogi művét, a *Directio methodicát*, ott azonban már semmilyen módon nem beszéltek a kikiáltott közgyűlésekről. Igaz ugyan, hogy a magyar törvénytárba bekerült középkori törvények többször is említették, pontos leírásához azonban e néhány törvénszöveg kevés volt. A kikiáltott közgyűlést tehát sem a jogszokásokat megőrkítő jogkönyvek, sem a *Corpus Juris Hungarici* alapján nem lehet pontosan rekonstruálni, ahhoz feltétlenül szükségesek az egyedi ügyeket megőrkítő levéltári források.

Hajnik Imre 1882-ben megjelent akadémiai székfoglaló értekezésében imigyen írta le ezt az intézményt: Anjou-kori előzményekből a 14. század végén jött létre és a 15. században alkalmazták egy évnél nem régebbi hatalmaskodások és birtokfoglalások esetében. Ismertette továbbá lefolyásukat és 1486-ban történt megszüntetésüket.⁴ Hasonló olvasható Hajnik 1899-ben kiadott monográfiájában is, ahol a kikiáltott közgyűléseken folyó „tudományvétel” a bizonyítás egyik típusaként mutatta be. Megállapította, hogy az itt alkalmazott kikiáltás nem különbözött más közgyűlések kikiáltásaitól, és hogy 1523-ban rövid időre visszaállították a Mátyás király által megszüntetett intézményt.⁵ Holub József Zala megye történetéről írott közigazgatás-történeti könyvének oldalain két további Anjou-kori példát ismertetett, és leszögezte, hogy tarthattak ilyet a megyei törvénszék helyén, de vidéken is.⁶ Istványi Géza 1939–1940-ben megjelent cikke szerint az „1410-es években jöttek szokásba” a kikiáltott közgyűlések, amelyeket úgy írt le, mint amelyek a Zsigmond-korban elkezdték felváltani a közgyűléseket.⁷ Engel Pál magyar történeti összefoglalójában azt írta, hogy a kikiáltott közgyűléseket 1409-től kezdve rendelték el.⁸ E sorok írója az 1403-as Anjou-párti felkeléssel hozta kapcsolatba a bevezetését, első említését 1404-re, igazi virágkorát pedig 1435–1485 közé tette.⁹ C. Tóth Norbert összegyűjtötte a Szabolcs megye hatósága által végzett, összes Zsigmond-kori kikiáltott közgyűlést.¹⁰ Szélesebb történelmi horizontban szemlélte Mályusz Elemér a jelenséget, aki az 1397-es törvény ama rendelkezésében, mely felhatalmazta a megyei hatóságot arra, hogy a hatalmaskodások során kárt szenvedett személyeknek elégtételt adjanak, különösképpen pedig az 1435-ös törvény kikiáltott közgyűlésről szóló cikkelyében a köznemesség és a

³ *Quadripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. Zagrabiae, 1798.* (= *Quadripartitum*) I. 35.

⁴ Hajnik Imre: *A peröntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban.* Bp., 1881. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből 6) 32–35.

⁵ Uő: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt.* Bp., 1899. 303–306.

⁶ Holub József: *Zala megye története a középkorban. I. A megyei és egyházi közigazgatás történet.* Pécs, 1929. 253–256.

⁷ Istványi Géza: *A generalis congregatio. I–II. Levéltári Közlemények 17–18/19 (1939–1940/41) 50–83., 179–207.*

⁸ Engel Pál: *Szent István birodalma.* Bp., 2001. (História Könyvtár. Monográfiák 17) 186.

⁹ Tringli István: *Megyék a középkori Magyarországon.* In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére.* Szerk. Neumann Tibor – Rácz György. Bp.–Piliscsaba, 2009. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 40) 504.

¹⁰ C. Tóth Norbert: *Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban.* Nyíregyháza, 2008. 94. Írt róla korábban is, lásd uő: *Adatok a megyék és a hiteleshelyek közötti viszonyra a 14. és a 15. században. Századok 136 (2002) 364.*

vele azonosított megye befolyásának növekedését, sőt „a köznemesség túlsúlyra jutásának” egyik jelentős lépését látta.¹¹

E tanulmányban csak azokkal a kérdésekkel foglalkozunk, amelyeket az eddigi kutatás nem tisztázott, és amelyek országos tendenciát érintenek. Visszatérünk a jogtörténeti nézőponthoz, nem veszünk el a megyei eljárás megyénként, korszakonként, alispánonként, szolgabíróként, vagy éppen alkalmanként változó „kormányzattörténeti” részleteiben. Kérdéseink a következők lesznek: mi a kikiáltott közgyűlés kifejezés értelme, mik voltak azok a korai kikiáltott közgyűlések, mióta rendeztek kikiáltott közgyűléseket és hogyan alakult a történetük? Végül választ keresünk arra a kérdésre is, hogy a kikiáltott közgyűlésekről szóló törvényekben valóban a megye szerepének megerősödését és a köznemesség fokozottabb politikai szerepvállalását kell-e látnunk.

Közgyűlés, kikiáltás és kikiáltott közgyűlés

A kikiáltott közgyűlés az egy évnél korábban elkövetett birtokfoglalási és hatalmaskodási ügyekben alkalmazott, elsősorban peren kívüli jogorvoslat volt, amelynek előfeltétele a panaszban kifejtett ügy „kikiáltott közgyűlés módjára” történő bizonyítása volt. Elrendelését a bíróságtól a per megkezdése előtt, a panasz benyújtásával egyidőben kérhette a panaszos. A jogorvoslat az elfoglalt birtok visszaiktatását, a hatalmaskodás során elszenvedett kár megtérítését, az elfoglalt és a hatalmaskodást elszenvedett birtokban való megvédést jelentette. E feladattal és a panasz bizonyításával azt a megyét, pontosabban annak a megyének a hatóságát bízták meg, ahol az elfoglalt birtok feküdt, vagy ahol a hatalmaskodás történt.

A középkori szokásjog másként használta fogalmait, mint a modern jog, és azok másként jöttek létre, mint az újkori jogi kifejezések. A polgári jogrendszerek minden intézményéhez egy meghatározott név tartozik, ezek a nyelvi kifejezések egyediek és nem cserélhetők fel egymással, megváltoztatásuk egyben az intézmény változtatásával is együtt jár. Vegyük például az okirat fogalmát. A mai magyar jog háromféle okiratot ismer: a köz-, a teljes bizonyító erejű magán- és az egyszerű magánokiratot.¹² A kifejezések jelentése pontosan körülírt, nem cserélhetők fel egymással, ha egy okiratról kijelentik, hogy melyik csoportba tartozik, más csoportjelölő, azaz minősítő nevet nem adhatnak neki. Változás csak akkor történik, ha a polgári perrendtartásnak e részét törvénnyel megmásítják. Minden jogi nyelv formulákhoz kötött, a középkoré is az volt, de – különösen a szokásjogé – nem volt olyan szigorú, mint a modern jogé. A középkori szokások párhuzamosan több-

¹¹ Mályusz Elemér: A magyar rendi állam Hunyadi korában. I–II. Századok 91 (1957) I. 61. skk.; Uő: Zsigmond király központosítási törekvései Magyarországon. *Történelmi Szemle* 3 (1960) 174. Ugyanez németül: *Die Zentralisationsbestrebungen König Sigismunds in Ungarn*. Bp., 1960. (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 50) 19. Hasonló vélekedés olvasható Engelnél és a dekrétumok modern kiadásához készült apparátusban is. Vö. Engel: *Szent István birodalma*, 186., *Decreta regni Hungariae/Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*. Ed. Franciscus Döry – Georgius Bónis – Vera Bácskai. Bp., 1976. (=DRH 1301–1457.) 169. 1. j.

¹² 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról. 323–327. §

féle kifejezést is alkalmazhattak ugyanarra az intézményre. Változást Magyarországon általában a központi bíróságok nyelvhasználata okozott, ami csak lassan jutott el az ország minden szegletébe. Előfordulhatott, hogy ugyanazt a nevet több, különböző intézmény is viselte. Ez utóbbira éppen a kikiáltott közgyűlés az egyik legjobb példa. Mindehhez társult még az is, hogy a jogi írásbeliség szinte kizárólagos latin nyelvre mellett volt egy magyar jogi nyelv is, amit csak szóban használtak. A latinul jól ismert szavak és kifejezések első magyar nyelvű megfelelői többnyire a 16. század második feléből maradtak ránk. Általában ezt szoktuk visszavetíteni a távolabbi múltba, valójában a szóbeli magyar jogi nyelv még jobban ki lehetett téve a változásoknak, mint a latin.

Ez a nyelvi változatosság a középkori intézmények, így a középkori jog – még egyszer fontos hangsúlyozni, a szokásjog – létrejöttével és változásával van összefüggésben. Középkori intézmény nem, vagy csak nagyon ritkán született meg előzmény nélkül, és nem, vagy csak nagyon ritkán szűnt meg nyomtalanul: a folyamatosság a középkori intézmények legjellemzőbb sajátossága. Ezt a sajátosságot a középkor embere legegyszerűbben úgy érte el, hogy a visszaalakítás, a reform köntösébe öltöztette azt is, ami vadonatúj volt.¹³ Ez gyakran egyszerű nyelvi eljárás volt: régóta használt szavakat használtak új fogalmakra.

A kikiáltott közgyűlés, a *proclamata congregatio generalis* közgyűlés volt, pontosabban úgy kellett lefolytatni, mint egy közgyűlést. Amikor a kikiáltott közgyűléseket bevezették – már most megelőlegezhetjük – 1397-ben, a közgyűlések már majd két évszázados múlt-ra tekintettek vissza Magyarországon. Megyénként tartott bírói fórumok voltak, ahol a szabadok és a birtokosok mindenféle ügyeiben ítéleztek a bírák. A magyar szó első tagja, a 'köz', új fordítás eredménye, így adjuk ma vissza a latin *generalis* jelzőt. Ezzel utaltak arra, hogy a gyűlésen többféle ügyet tárgyaltak, különböző rendekhez tartozó pereskedőknek. Megkülönböztető jelentése nem volt, különös gyűlésekről, *specialis congregatio*król nem írnak forrásaink. A kikiáltott közgyűlések bevezetése előtt az Anjou-korban kétféle közgyűlést tartottak, amelyek mindegyike kétféle bírói feladatot látott el. Az egyik típusra ritkábban került sor: három-négy évenként a királyi udvarból kiszállt egy báró kísérete vidékre, végigutazott egy országrészt, ahol táborszerűen közgyűléseket tartott. Gyakran nem egy, hanem két megye részére rendeztek ilyen gyűlést, e megyék szokott párt alkottak, miként szokott volt az a hely is, amely mellett napokon át, a szabad ég alatt zajlott a tárgyalás. A másik típus kiegészítette e rendkívülinek számító gyűléseket: a megyésispánok évente összehívtak egy-egy közgyűlést csak a saját megyéjük számára a megyei törvényszék szokott helyére. A kéthetenként tartott megyei törvényszékektől a tárgyalt ügyek súlya különböztette meg e megyei közgyűléseket. A megyei törvényszéknek, azaz a sedriának nem volt joga nemesi birtokügyet tárgyalni, a közgyűlésnek azonban már igen. Ezt úgy érték el, hogy a közgyűlésre királyi felhatalmazást kaptak az ispánok.

¹³ Maine a 19. században a fikció kifejezést alkalmazta e jelenség leírására. „A jogi fikció» kifejezést minden olyan feltevés megnevezésére használom, amely elfedi, vagy úgy hat, hogy elfedje azt a tényt, hogy egy jogszabály átalakuláson ment keresztül, betűje változatlan maradt, hatálya viszont módosult.” Henry Sumner Maine: *Az ősi jog összefüggése a társadalom korai történetével és kapcsolata a modern eszmékkel*. Bp., 1988. 26. A középkori jog sajátosságaira minden későbbi ellenvetés ellenére még mindig kitűnően alkalmazhatók Kernnek 1919-ben megfogalmazott gondolatai. Fritz Kern: *Recht und Verfassung im Mittelalter*. Basel. [1954.]

A megyei és a királyi kúriából kiszállt bárók nevében tartott közgyűlések kettős feladatot végeztek: levelesítettek és egyéb ügyekben ítéleztek. Az első a közismert bűnözők elítélését, a második pedig többnyire birtokügyek tárgyalását jelentette, kezdetben ezektől alig különböztek a hatalmaskodási ügyek. Akár a kúriából érkeztek a megyébe, akár az ispán tartotta a közgyűlést, a megye tisztségviselőinek fontos szerep jutott: az alispán és a szolgabírák bírótársakként vettek részt az ítélethozatalban, melléjük még megyéenként általában tizenkét esküdtet választottak csak a közgyűlés időtartamára, akik ugyanúgy ítéleztek, mint tisztségviselőik.¹⁴

A közgyűlések neve kezdetben csak gyűlés, *congregatio* volt, de már a 13. században megjelent a közgyűlés, a *conragatio generalis* kifejezés, ami az Anjou-uralom évtizedeiben újabb jelzővel egészült ki, kikiáltott közgyűlésnek, *proclamata congregatio generalis*nak kezdték hívni. A szavak korjelzők ugyan, de nem kötődtek a közgyűlések semmiféle újításához, csupán a jogi nyelv próbálta minél pontosabban meghatározni e bírói intézmény nevét. A három latin kifejezés párhuzamosan élt egymás mellett, a kikiáltott közgyűlés szót, mivel körülményes volt, csak ritkán használták. Magyarul a kikiáltott közgyűlés új szókapcsolat, a Hármaskönyvnek a tanulmány elején idézett része egyik újabb fordításának nyomán keletkezett, ezt vette át a jogtörténetírás. A *Tripartitum* első fordítója, Veres Balázs 1565-ben ugyanazt a latin szót kétféleképpen adta vissza magyarul: először 'felszólított gyűlés'-nek, néhány sorral lejjebb 'felkiáltott' gyűlésnek nevezte.¹⁵ Az 1611-es, teljes magyar fordítás készítője, Laskai János már egységesen csak felkiáltott gyűlésről beszélt, ezen aztán nem változtattak a későbbi 17. századi kiadások sem.¹⁶ A *Directio methodica* 17. század közepi erdélyi fordítója, Kászoni János a proclamatiót következetesen szólításként adta vissza.¹⁷ E műben azonban csak a kúriai per 16. század végi szokásait örökítették meg, ott pedig a *proclamatio* a felperesnek a törvényszék előtt történő perbe szólítását jelentette. Valószínű

¹⁴ Gábor Gyula: *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt*. Bp., 1908. 124.; Istványi: *A generalis congregatio*, I–II.; István Tringli: *Le contee in Ungheria nel periodo degli Angiò*. In: *Studi sull'Ungheria angioina*. A cura di Enikő Csukovits. Roma, 2013. 168.; Szócs Tibor: *A nádori intézmény korai története 1000–1342*. Bp., 2014. 163.

¹⁵ „fel solleytot gyewles [...] fel kyaltoth gyewlesek”. *Magyar dekretum, kyt Weres Balas a deakbol, tudniillyk à Werbewczy Istwan decretomabol, melyet tripartitomnak neveznek, magyarra fordított*. Debrecen, 1565. 110^v. [Reprint 1991.] Heltai Gáspár ugyanezt a fordítást adta ki 1571-ben Kolozsvárt, csak a helyesírásán változtatott.

¹⁶ *Decretum juris consuetudinarii inlytyi regni Hungariae et Transylvaniae. Azaz Magyar es Erdelyorszagnak toervenykoenyve*. Debrecen, 1611. 239–240. A további magyar nyelvű kiadásoknak csak a magyar könyvészetben használt bibliográfiai tételszámát adom meg. Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár*. I. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Bp., 1897. 1632: uo. 605., 1637: uo. 672., 1639: uo. 690., 1642 és 1643: uo. 735., 1660: uo. 958., 1698: uo. 1529. Az 1642-es, 1643-as kiadás különbözősége nem világos. A magyar Hármaskönyvek összes 17. századi kiadása Laskai fordítását adta sajtó alá. A Hármaskönyv-kiadások bibliográfiáját lásd Gazda István: *Történeszek Werbőczyről és a Hármaskönyv kiadása*. Bp., 1990. XXVI. Az 1565-ös első fordítás második, 1567-es vagy 1568-as kiadására lásd Borsa Gedeon: *Hoffhalter-problémák. Magyar Könyvszemle* 86 (1970) 373.

¹⁷ Johannes Kithonich: *Directio methodica processus iudicarii iuris consuetudinarii inlytyi regni Hungariae. Rövid igazgatás a' nemes Magyarországnak és a hozzá tartozó részeknek szokott törvény folyásiról, melyet deákból magyar nyelvre fordított Kászoni János*. Lőcse, 1650. III. 7. A fordítóra lásd Vekov Károly: *Töredékek egy erdélyi család történetéből*. Erdélyi Múzeum 68 (2007) 5.

ugyan, hogy a középkorban is felkiáltott gyűlésnek hívták a kikiáltott közgyűlést, mi azonban az egyszerűség kedvéért maradunk a modern szóhasználatnál.

A kikiáltás, latinul *acclamatio* vagy *proclamatio* a magyar bíróságoknál kihirdetést jelentett, és a per legkülönbözőbb szakaszában alkalmazták.¹⁸ Többek közt így nevezték az alperes perbe hívásának egyik formáját, amit három vásári kikiáltásnak, *trinaforensis* proclamatióknak hívtak, és a már említett kúriai perbe szólítást. A közgyűlésen azonban némileg másról volt szó. Ebben az esetben annak hírül adását jelentette a megyebélieknek, hogy össze kell jönniük a közgyűlésre. A kikiáltás a közgyűléseken évszázados szokás volt, olyan gyakori és terhes feladat, hogy ezt nem is a megyei tisztségviselők végezték, hanem egészen a 14. századig külön kikiáltókra, régi magyar nyelven 'kajátók'-ra bízta ezt.¹⁹ A 'kiált' szónak a 'kaját' alakja tájszóként mindmáig él a 'kajabál', azaz 'kiabál' szóban.²⁰ A 'kajátók' nemcsak a közgyűlésekre hívták össze a megye arra érdemes lakóit, hanem ők hirdettek ki mindenféle rendelkezést, ehhez pedig minden alkalommal végig kellett utazniuk a megye összes települését, vagy legalább vásáros helyeit.

Az Anjou-korban a közgyűlést tehát néha kikiáltottnak nevezték, ez azonban akkor még a hagyományos közgyűlést jelentette. „Köz- és kikiáltott gyűlést” emlegettek például Gömörben, „kikiáltott és kihirdetett gyűlést” Komárom megyében, az előbbit az ispán, az utóbbit pedig a nádor tartotta, és semmiben nem különböztek az általában csak közgyűlésnek hívott bírói gyűlésektől.²¹

Voltak-e korai kikiáltott közgyűlések?

A közgyűlések egyéb ügyei közé tartozott a perbe lépés előtti bizonyítási eljárás egyik típusa is. Az Anjou-korban háromféleképpen bizonyíthatta valaki a panaszát: tanúbizonyítással, vizsgálattal vagy közgyűlés által.²² Mivel mindhárom eljárás még a per kezdete előtt történt, felperesről egyik esetben sem beszéltek, csupán panaszosról.²³ Valamelyik előzetes bizonyítás szabályos elvégzése előfeltétele volt a per megkezdésének. Mindegyik bírói segédlettel, sőt bírói parancsra történt, ha a vizsgálat nem igazolta volna a panaszt, akkor a panaszos megtehetette, hogy egyszerűen nem nyújtotta be a számára kedvezőtlenül

¹⁸ 'acclamatio' és 'acclamo' szócikkek: *Lexicon Latinitatis medii aevi Hungariae/A magyarországi középkori latinság szótára*. Bp., 1987-; 'kiált' és 'kiáltás' szócikkek: *Erdélyi magyar szótörténeti tár*. Szerk. Szabó T. Attila, Bukarest-Bp., 1975-.

¹⁹ Györffy György: *István király és műve*. Bp., 1977. 205., 213.; Zsoldos Attila: *A szent király szabadjai. Fejezetek a várjobbágság történetéből*. Bp., 1999. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 26) 177.

²⁰ 'kajaba' és 'kajál': *Magyar tájszótár*. I-II. Szerk. Szinyei József, Bp., 1893-1896.

²¹ 1344: „in generali et proclamata congregatione omnium nobilium provincie memorate”. *Anjoukori okmánytár/Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. Szerk. Nagy Imre – Tasnádi Nagy Gyula. I-VII. Bp., 1878-1920. (= AO) IV. 485. 293. sz.; 1348: „nosque inter ceteros comitatus, universitatis nobilium et aliorum cuiusvis conditionis et status hominum comitatus Kamarunyensis congregatione proclamata et publicata”. Uo. V. 236. 117. sz.

²² Hajnik: *A perdőntő eskü*, passim, uő: *A magyar bírósági szervezet*, 277., 286., 300.

²³ Ennek ellenére a jegyzetekben szereplő példáinkban az A = actor, vagyis felperes és az I = in causam attractus, azaz alperes rövidítéseket használjuk a nevek helyett, ha azokra nincs szükség, mivel az ügyek mindegyikében utóbb per indult.

végződött bizonyítás eredményét, és el sem kezdte a pert. Ránk természetesen szinte kizárólag csak olyan források maradtak, amelyek olyan eljárásról tanúskodtak, amelyek a panaszosra nézve kedvezően végződtek.

Ha valaki úgy érezte, hogy bármiféle sérelem érte, akkor megtehetette, hogy a legközelebbi közgyűlésen adta elő a panaszát, majd kijelentette, hogy ezt a szolgabírák és az esküdtek nyilvánvalóan tudják, ezért kérte a közgyűlés vezetőjét, hogy kérdezze meg erről őket, aki aztán feltette a kérdést, a szolgabírák és az esküdtek pedig vagy megerősítették az előadottakat, vagy elvetették. Az eljárást eredendően a közgyűlési per megkezdése céljára találták ki, mivel azonban a néhány napos közgyűlések nem voltak alkalmasak összetettebb ügyek gyors eldöntésére, ezért a pereket rendre elnapolták, többnyire a kúriában folytatták őket, így a közgyűlési bizonyításról szóló oklevelek túlnyomó részét a kúriai perekből ismerjük. A közgyűlési bizonyítást sokféle kereset alátámasztására alkalmazták, így a hatalmaskodási panaszokban is. A bizonyítás e nemének nem volt saját neve, kapott azonban azt a 20. századi történeti kutatástól, ahol arról a kérdéstről, azaz requisitióról amelyet a közgyűlés vezetője tett fel a közgyűlés résztvevőinek, requisitiós eljárásnak nevezték el.²⁴

Valószínűleg másfél évtizeddel azután, hogy a kikiáltott jelzöt a közgyűlések neve elé az 1340-es években elkezdtek kitenni, egy új, addig ismeretlen közgyűlési bizonyítási eljárás alakult ki. Az új módszerre vonatkozó első emlékeink az 1350-es évek második feléből származnak. A panaszt a királyi kúrában tették meg, ahol az ügytől függően egy vagy több megyének szóló parancsot állítottak ki. A parancs minden esetben a király nevében kelt. Ennek az volt az oka, hogy közgyűlést csak királyi parancsból lehetett tartani. A királyon és az erdélyi vajdán kívül ugyanis csak a nádornak volt joga ahhoz, hogy önállóan tartson közgyűlést. A peres fél nemcsak azt a megyét nevezte meg, ahol a hatalmaskodás történt – eseteink egy kivétellel mind hatalmaskodási vagy birtokfoglalási ügyek voltak –, hanem azokat a királyi embereket is, akiket az eljárás résztvevőjeként látni szeretett volna. Ezzel az oklevéllel indult vissza a megyébe, ahol felkereste az alispánt, akinek bemutatta a parancsot, az pedig közgyűlést hirdetett. A gyűlés idején összegyűlt a megye nemességének jó része, az alispán és a szolgabírák, a panaszos a királyi emberrel és a területileg illetékes hiteleshely egy képviselőjével. Ez utóbbi az eljárás tanúbizonyosságául szolgált. A megye egyik embere megkérdezte az összegyűlteket, hogy megerősítik-e az előadottakat. Ha ez megtörtént, a megye oklevelet állított ki róla, és talán a hiteleshely is. A panaszos – vagy inkább többnyire az ügyvédje – ezekkel az oklevelekkel jelent meg a kúriában, és kezdte el a pert. Az eljárás újdonsága az volt, hogy csupán egyetlen ügy bizonyítására hívtak össze közgyűlést. Az eljárásnak nem volt neve, a kikiáltott közgyűlés megnevezést az általunk ismert esetekben nem használták, még a *proclamare* ige is ritkán fordult elő az iratokban, inkább kihirdetésre (*promulgare*) adtak parancsot, pedig kétségtelen, hogy e gyűlések éppúgy kikiáltottak voltak, mint a hagyományos megyeiek vagy a kúriából kiküldött bárók által tartottak. Sem a gyűléseket elrendelő parancsoknak, sem az azokról

²⁴ A requisitiós eljárás elnevezést Istványi Géza alkotta meg. Istványi: A generalis congregatio, I. 61., 70., 77.; Tringli István: Pest megye a késő középkorban. In: *Pest megye monográfiája*. I/1–2. Szerk. Torma István – Zsoldos Attila. Bp., 2001. I/2. 175.

beszámoló megyei okleveleknek nem alakultak ki egységes formulái. Abban, hogy a megyei eljárás igencsak változatosan zajlott, nem volt semmi különös: a megyék nagyon különbözően működtették törvényszékeiket és a saját közgyűléseiket. A királyi kúriát csak az érdekelte, hogy az eljárásnak a parancsban előírt fontos elemei teljesüljenek.²⁵

Nézzünk közelebbről is néhány ilyen ügyet. Az első adatunk egy valamikor 1357 vagy 1358 előtt tartott gyűlésről származik Zala megyéből. A Rokolyáni család több tagja indított pert Szerecsen Jakab kamaraispán ellen, mivel az be akarta rajtuk hajtani a kamara hasznát, ők azonban azt állították magukról, hogy Szent István ideje óta a zalai apátság harcos jobbágyai, így nem tartoznak ezt az adót megfizetni. A királyi parancsból Kapor-nakon megejtett közgyűlésen megjelenő nemesek és nemtelenek megerősítették a Rokolyániak igazát.²⁶ Személyesen a király előtt tett panaszt Eszenyi László testvére ügyében 1361-ben, mivel fivérére a Latorca folyó kecsetei révénél több nemes férfi birtoktalan familiárisai segítségével megölte, lovát és kardját pedig elvette. A per a királyi jelenlét előtt folyt, a bizonyítás feltehetőleg a király nevében kelt parancs szerint történt: két megye, Zemplén és Ung „külön erre a célra rendezett gyűlésein” a megyék nemeseitől tudakozódtak az ügyről. Eszenyi végül öt jelentést mutatott be erről az eljárásról, három hiteleshelyét és a két megyéét. A hiteleshelyek szokás szerint csak tanúbizonytságot szolgáltatottak, az írásba foglalás és a pecsételés munkáját végezték, a dolog érdemi része, azaz maga a vizsgálat, a királyi emberekre hárult.²⁷ A Lajos-kori, királyi udvarban összeállított formuláskönyv egyik oklevélmintája is megőrizte egy hasonló eljárás emlékét. Az egri püspök egy közeli birtokos, valamelyik Andornaki ellen indított pert a nádor előtt. A két fél ügyében végzendő tanúbizonyításra Heves és Nógrád megyék nemesének azonnali összehívását rendelték el a megyék számára, ahol a megjelenés három márka bírság terhe alatt kötelező volt.²⁸ A három márka bírság nem volt különleges. Az egész országban ekkora bírságot kellett fizetniük a szokásos közgyűlésről távol maradóknak is.²⁹ Az Eszenyiek ügyében vizsgálatot, azaz inquisitiót, az utóbbiban tanúbizonyítást, azaz *humanum testi-*

²⁵ 1360: Körös, Dubica, Szana és Orbász megyékhez: „unde cum id sit in regno nostro inauditum nec debeat huiusmodi facinus silentio pertransiri velimusque de hiis omnibus cerciori experiri documento congregationibus in dictis comitatibus celebratis fidelitati vestre universitatis firmiter percipientes mandamus, quatenus visis presentibus in dictis comitatibus ad duo vel tria loca prout subtilius et commodius utilisque fieri poterit congregationes ad subtiliorem premissorum certitudinem faciatis firmissime verbo nostro promulgari...” *A zichi és vászonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára/Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vászonkeő. I–XII. Szerk. Nagy Imre et al. Pest–Bp., 1871–1931. (= Zichy okmt.) III. 163–166. 112. sz.*

²⁶ Füßy Tamás: *A zalavári apátság története. A legrégebbi időktől fogva napjainkig.* Bp., 1902. (A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története 7) 523. 24. sz. Az eljárásról szóló oklevél csak tartalmi átirásban maradt fenn, az átiró oklevél csonka, dátuma hiányzik.

²⁷ „... homines regii in eisdem litteris inquisitionariis expressi presentibus testimoniis capituli et conventuum supradictorum in congregationibus prefatorum comitum et iudicum nobilium de regio litteratorio edicto universitatis nobilitati eorundem comitatuum specialiter ad hoc celebratis a nobilibus dictorum duorum comitatum talem scivissent veritatem...” Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Diplomatikai Levéltár (= DL) 5063.

²⁸ Martinus Georgius Kovachich: *Formulae sollennes styli.* Pest, 1799. 6–7. 11. sz. E forrásra, akárcsak a fentebb citált, Zichy levéltárból valóra, Hajnik Imre hivatkozott.

²⁹ Az eljárásra általában lásd Gábor Gyula: *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt.* Bp., 1908. 166. A hárommárkás bírságra lásd uo. 142., Kovachich: *Formulae*, 6. 10. sz.

moniumot emlegetett a parancslevél. Érdeemes idézni azt az 1368-ban kelt, Sopron megyének szóló parancslevelet, amelyben külön kihangsúlyozták, hogy csak annak az egy ügynek a kivizsgálására hívják össze a közgyűlést.³⁰ Ezt egyébként korántsem mindig jegyezték fel, úgy tűnik azonban, hogy mégis csak egy ügy került e közgyűlések elé.

Ezt az egyedi ügyben, külön megyei közgyűléssel végzett bizonyítási eljárást hívja a magyar történeti irodalom korai kikiáltott közgyűléseknek. Az elnevezés téves. Attól most tekintsünk el, hogy egyik idézett példánkban sem olvashattuk a kikiáltott közgyűlés szóösszetételt, hiszen éppenséggel elő is fordulhatott volna. Sokkal fontosabb, hogy e gyűlések perbe lépés előtti bizonyítási eljárások, és hiányzott belőlük a valódi kikiáltott közgyűlések legfontosabb eleme: az elégtételadás vagy a visszaiktatás. Pontosabban általában hiányzott, ugyanis még az általunk idézett néhány, külön közgyűléssel való bizonyítási eljárásról szóló ügyek egyikében is találkozunk visszaiktatással. Zala megye számára egy meghatározott időpontban tartandó közgyűlést hirdtetett Lajos király arról, hogy a panaszos rokona volt-e az elhalt Keszi Jánosnak. Ha ez igazolódna – szól a parancs –, akkor iktassák is a részére azonnal annak birtokait, a jogtalan foglalókat pedig vessék ki a jószágból.³¹ Ezekben az ügyekben korai kikiáltott közgyűlésről beszélni még egy ok miatt nem tanácsos, erre azonban majd a kikiáltott közgyűlések működésének ismertetésénél térünk vissza.

Nem teljesen bizonyos, hogy e közgyűlések tartása az 1350-es évek második felében kezdődött. Ha azonban igen, akkor figyelemre méltó egybeesésnek lehetünk tanúi. A perbe hívásnak három, egymás után következő típusát ismerték a korabeli Magyarországon: a citatiót, az evocatiót és a három vásáron történő kikiáltást. Valamikor az 1350-es évek második felében, 1355 és 1358 között csökkentették hatalmaskodási ügyekben a maximális perbe hívások számát a szűkebb értelemben vett birtokügyekhez képest. Birtokügyekben maradt az öt *citatio* utáni *evocatio*, majd a három vásári kikiáltás, a *proclamatio*. A hatalmaskodások esetében azonban három idézés után következett a három vásári kikiáltás. Ha az alperes e negyedik felszólításra sem jelent meg, akkor elítélték. Egy 1355-ben kezdődött ügyet 1359-ben még a régi módon, öt citatióval kezdték, azonban egy 1358-ban kezdett perben már beérték azzal, hogy a három idézésre következett a három vásári kikiáltás.³² Egy 1359-ben történt hatalmaskodás ügyében egy évvel később már így hirdettek ítéletet.³³ A birtokügyekben maradt a régi rendszer: egy 1364-ben kezdődött és 1370-ben befejezett birtokügyben az öt citatiót követte az *evocatio*, majd a három vásári kikiáltás. Ebben az esetben a szokást idéző oklevél nem mulasztotta el feltüntetni, hogy öt *evocatio* után jön a másik két perbehívási forma.³⁴ Időközben azonban a hatalmaskodási ügyekben már rendre kevesebb idézés történt. A hatalmaskodási perek három vásári ki-

³⁰ „... in congregatione ditorum vicecomitis et iudicium nobilium per eosdem de vestro regio literatorio mandato solum pro infrascriptis rescindendis celebrata...” *Sopron vármegye története*. I. *Oklevéltár*. Szerk. Nagy Imre. Sopron, 1889. (= Sopron vm. oklt.) 373–378. 259. sz. Lásd továbbá 1369: MNL OL DL 48670.

³¹ MNL OL DL 48670.

³² Uo. 108127., 69294.

³³ Uo. 31318.

³⁴ „... unde quia non alicue cause solis premissorum quinque terminorum conplecionibus iuxta regni consuetudinem solent terminari, sed post conpleciones eorundem quinque terminorum evocationes possessio-

kiáltást elrendelő formulái szinte mindenben megegyeztek a birtokügyek formuláival, csak nem beszéltek háromszori citatióról, míg az ötszöriről ekkor már rendszeresen írtak a birtokügyi oklevelek.³⁵ Azonban erre sem kellett sokat várni: egy 1370-ben kelt hatalmaskodási ügyben kelt ítélet indoklása az ország kipróbált szokásának nevezte, hogy a negyedik perbe hívásra sem megjelenő fél elveszíti a pert.³⁶ E szokás alkalmazását látjuk 1374-ben is.³⁷

A hatalmaskodásokat tehát 1355–1358 között kivették a többi ügy közül, és speciális szabályokat kezdtek rájuk alkalmazni. A hatalmaskodás ettől kezdve kiemelt ügynek számított. A változás mögött rejlő elvet nem nehéz felismerni: itt gyorsabb ítéletet vártak el, mint a szűkebb értelemben vett birtokügyekben, hogy a kárt gyorsan megtérítsék, és a birtokokat háborítatlanul megőrizték. A citatiók számának más ügyektől eltérő szabályozása – utólag visszatekintve – nem egyszerű perjogi finomítás volt, hanem komoly fordulópontra. Ezzel kezdődött a hatalmaskodások visszaszorítása. A folyamatos perjogi változások a hatalmaskodást mindinkább eltávolították a szűkebben értett birtokügyektől, a mai fogalmaink szerinti polgári ügyektől, és egy kiemelten kezelt ügygé tették.

Ez a változás valószínűleg egybeesett az egyedi ügyekben elrendelt külön megyei közgyűlések bevezetésével. A cél ebben az esetben ugyanaz volt, mint a citatiók számának csökkentésénél: csökkenteni kívánták a perek hosszát. A citatiókra vonatkozó változás kizárólag, az egyedi ügyekben elrendelt külön megyei közgyűlések bevezetése túlnyomórészt a hatalmaskodási ügyeket érintette.

Az a néhány forrás, amely az Anjou-kor második felében lezajlott efféle közgyűlések-re vonatkozik, azt mutatja, hogy nemcsak a rá vonatkozó okleveles formulák nem rögzültek, hanem maga az intézmény is igen különféleképpen működött. Akad olyan ügy, amelyben látszólag kúriai eljárás következménye a közgyűlés, amely az országbíró nevében vezetett királyi jelenlétből indult ki, ám közben a megyei jelentés királyi parancsból tartott közgyűlésről is beszél. Hogy az országbíró és a király nevében kelt személyes parancs miként viszonyult egymáshoz, nem tudjuk.³⁸ Máskor egyértelműen a kúrián kívül, a király

nariis introductionibus inmixte trineque forenses, si esse fieret, sequi deberent proclamationes...” Zichy okmt. III. 388–392. 277. sz.

³⁵ 1360: „unde quia evocationes consultivas forenses sequi debent proclamationes” MNL OL DL 31318.; 1365: „unde quia non alique cause solis citationibus vel simplicibus evocationibus solent terminari, nisi evocationes possessionariis introductionibus cum mixte trineque forenses consequerentur proclamationes...” Uo. 5375.; 1370: „unde quia non alique cause solis citationibus vel evocationibus simplicibus solent terminari, nisi evocationes possessionariis introductionibus inmixte trineque, si necesse fierint, forenses consequerentur proclamationes... et quia evocationes consultivas evocatorum contumacia et antiqua lege regni requirente trine forenses sequi debent proclamationes...” Uo. 5847.; 1371: „unde quia evocationes consultivas iuxta regni consuetudinem ab antiquo assuetam trine forenses debent sequi proclamationes...” Uo. 5937. Lásd még 1370: uo. 102906.

³⁶ 1370: „verum quia [...] observata regni lege consuetudinaria tribus vicibus legitime evocati quarto autem et ultimo regni consuetudine ab antiquo approbata requirente ipsorumque contumacia exigente [...] ipsorum culpabilitatis manifestum indicium penitus absentasse ex prescriptis repariebantur et nunc absentarunt...” MNL OL DL 5847.

³⁷ Zichy okmt. III. 587–593. 440. sz.

³⁸ „... nos receptis literis [...] iudicis curie vestre maiestatis formam iudicarie [...] in congregacione [...] de vestro literatorio mandato [...] celebrata...” Sopron vm. oklt. I. 374. 259. sz.

személyes parancsából rendelték el tartását.³⁹ Van úgy, hogy csak gyanítható, hogy királyi, valójában királynéi, parancs állt a háttérben.⁴⁰ E jelek mind arra mutatnak, hogy e közgyűlések alapvetően nem tartoztak a kúria rendes eljárásához és legalábbis egy részüket az *aula* előtt kezdeményezték. Később még látni fogjuk, hogy az Anjouk udvarában a király személyes udvartartása, az *aula* más esetekben is szerepet játszott a hatalmaskodások elsimításában.

Mióta tartanak kikiáltott közgyűléseket?

Az 1397-ben tartott temesvári országgyűlés egyik cikkelye hozta létre a kikiáltott közgyűléseket. A temesvári törvények nem kerültek be a törvénytárba.⁴¹ E törvényhozási emlék több cikkelye is foglalkozott a hatalmaskodásokkal, ez nyitotta meg a késő középkori, e témában született törvények és rendeletek sorozatát. A minket érdeklő cikkely az első olyan normaszöveg, amely a hatalmaskodás meghatározását adta.⁴² „Ha valaki bármiféle újításokat (*novitates*), tudniillik hatalmas cselekményeket, rablásokat, fosztogatásokat, a birtokok törvénytelen elfoglalását és más hasonló dolgokat vinne véghez, vagy követne el”, azokat először az alispán és a szolgabírák vizsgálják ki, majd figyelmen kívül hagyva a bárkinek adott királyi kegyelemlevelet, adjanak haladéktalanul teljes elégtételt (*satisfactionis complementum*) a károsultnak. Ha a felek ezzel nem lennének megelégedve, akkor tegyék át az ügyet a király, főpapjai és bárói elé, hogy ott haladéktalanul igazságot szolgáltatassanak nekik.⁴³

Ha csak önmagában tekintjük a törvény szövegét, könnyen félreérthetjük. Azt olvashatjuk ugyanis ki belőle, hogy ettől kezdve a megye lett volna a hatalmaskodási ügyekben az elsőfokú bíróság, olyannyira, hogy még birtokok visszaadására is joga lett volna, és csak peráttétellel kerültek volna a hatalmaskodási ügyek a kúria elé. Csupa olyan rendelkezés, amelyet nem hajtottak végre, és szemben is állt a szokásokkal – mondhatnánk.⁴⁴ A megyéknek ugyanis örökös birtokjogot illető ügyekben sem korábban, sem később nem volt joguk bíraskodni. Csakhogy ezt a törvényt – miként annyi más középkori dekrétumot – nem úgy írták, mint a modern jogszabályokat, nem is úgy kell olvasnunk, mint

³⁹ MNL OL DL 48670.

⁴⁰ Zichy okmt. III. 163–166. 112. sz. A király nevében kiállított parancslevél Visegrádon kelt, Lajos király azonban ekkor még Erdélyben tartózkodott. Minden bizonnyal anyja adta ki nevében a parancsot, ami már csak azért is valószínű, mert a panaszos az anyakirályné egykori bizalmasának fia volt.

⁴¹ A törvény 20. századi kiadói ismerték ezt fel először. DRH 1301–1457. 169.

⁴² Korábban helytelenül tartottam azt az úgynevezett datálatlan tanácsi határozatról, hogy a hatalmaskodás eseteit sorolja fel. Mint később még kiderül, az amúgy is egy 1439–1440-ben keletkezett törvénytörvény. István Tringli: Fehde und Gewalttätigkeiten. Vergleich eines germanischen und ungarischen Rechtsinstituts. In: *Legal Transitions. Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union*. Ed. Elemér Balogh et al. Szeged, 2007. (A Pólay Elemér alapítvány könyvtára 17) 282.; Tringli István: A hatalmaskodás és a Fehde. Két jogintézmény összehasonlítása. In: *Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára*. Szerk. Gececsényi Lajos – Izsák Lajos. Bp., 2011. 414.

⁴³ 1397: 53. tc. DRH 1301–1457.

⁴⁴ Mályusz: A magyar rendi állam, I. 62. 69. j.; C. Tóth: *Szabolcs megye*, 97.

azokat. A cikkely fogalmazója csak a lényegét vetette papírra, számos elemet kihagyott, amely ő és kortársai számára magától értetődő volt. Ha azonban a törvényt összevetjük a kikiáltott közgyűlésekkel, láthatjuk, hogy a temesvári törvények e cikkelyének fogalmazói valójában azokról beszéltek. A kikiáltott közgyűlés szóösszetétel a törvényben nem szerepel, jó ideig a gyakorlat is birkózott vele, hogy hogyan hívja az új intézményt.

A cikkely „újítás” fogalma volt az a mindent átfogó rossz cselekedet, amely alá a hatalmaskodást rendelte, más cselekedetekkel egy sorban. Hiába választották el azonban egyformán vesszők a hatalmaskodásokat és az egyes cselekedeteket, a szöveg alkotói az újítást és a hatalmaskodást valójában nem egy sorozat részének, hanem gyűjtőfogalomnak szánták. A hatalmaskodás után következő kifejezések írták körül, mit kell érteni alatta. Az újításnak a középkori politikai nyelvben volt egy általános és egy szűkebb értelme.

A szó általános jelentése tökéletesen kifejezte a középkori embernek a jogról és az igazságosságot védő hatalomról vallott felfogását: a káros és elvetendő rendelkezéseket jelentette, amelyeket fel kellett számolni. Az újonnan trónra lépő uralkodók választási hitleveleikben rendszeresen ígéretet tettek arra, hogy megszüntetik elődeik káros újításait és helyreállítják, azaz „megreformálják” az ország régi állapotát. A reform visszaalakítást, a régi, jó szokások visszaállítását jelentette. A korábbi újítások megszüntetése, a régi állapot visszaállítása olyan ideológiai elem volt, amelyet a királyok és alattvalóik is magukénak vallottak. Ezt tanulták a hercegek nevelőiktől, ezt hallották a nemesek atyáiktól. Szó sem volt itt két fél, a rendek és az uralkodó közti hatalmi egyensúly létrehozásáról. A választási hitleveleknél maradván, az újítások megszüntetése az új király érdeke volt, amelynek írásba foglalását elvárta a választóitól. A szokások mellett ez biztosította számára azt, hogy elődje udvarát lecserélhesse, törvényeit ne kelljen betartania, általában mindenféle, neki nem tetsző, korábbi rendelkezésnek búcsút inthessen arra való hivatkozással, hogy azok káros újítások, neki pedig nincs más célja, mint a reform. A királyválasztó országgyűlések követői számára ez jelentette az ígéretet arra, hogy megszabadulhassanak azoktól a nekik nem tetsző rendelkezésektől, amelyeket a korábbi uralkodó a kormányzás természeténél fogva kénytelen volt megtenni, és amit halála után a szokásokkal szemben álló újításként fogtak fel.

A politikai ideológiák sohasem szolgálnak a kormányzás napi mércéjéül. Szerepük csak annyi, hogy a külvilág szemében elismertté tegyék, törvényesítsék a kormányzati cselekedeteket. Így volt ez a középkorban a reformmal és az újításokkal is. A trónra lépett király mindjárt az első nap újításokat vezetett be, olyan intézkedéseket, amelyeket azonban ő és udvara soha nem nevezett annak. A régi, békés állapot reformjáról szóló felfogás éppúgy alkalmas volt a napi kormányzásra, mint bármely más elmélet. Erre való hivatkozással éppúgy lehetett választ adni a nap mint nap felmerülő kihívásokra, mint az újkori fejlődésorientált, az újítást hasznos vezéreszmévé tevő elképzelések szerint. A nyelvi pontosságra azonban ügyelni kellett: aki azt akarta elhíttetni magáról, hogy a jót szolgálja, annak a reformot csak a visszaalakítás értelmében volt szabad használnia. A jogi szövegek írói, legyenek azok törvények fogalmazói vagy csak egy magánegyezség megszővegezői, évszázadokig nem is vétettek koruk nyelvi korrektsége ellen.

A temesvári törvényekben tökéletesen megfigyelhető ez az ideológia. Az országgyűlés összehívását azzal indokolták, hogy az ország jó és nyugodt állapotáról és az ország határainak helyreállításáról tárgyaljanak.⁴⁵ Az emlegetett törvényekben szereplő újítás itt nem általános értelemben szerepelt, hanem nagyon is konkrét dolgot jelentett, az „újonnan elkövetett tett” szóösszetétel a legpontosabb fordítása. 1397-ben mindenki számára világos volt, hogy miről van szó. A *novitates* a törvény hatályát akarta jelölni. Nem a régóta a kúrián forgó, évek óta tárgyalt ügyekre volt érvényes a megyék elégtételadási kötelezettsége, hanem azokra a hatalmas tettekre, amelyeket újonnan követtek el. A 14. század végi jogérzéknek elég volt ez a meghatározás: a cikkely a törvény meghozatala vagy kihirdetése után elkövetett hatalmaskodásokra vonatkozott. Szó sem volt egyedi szóhasználatról. A 15. század első felében arra emlékeztette egy magánlevél írója a címzettet, hogy megígérte neki, amíg Budán lesz, semmiféle új dolgokat (*novitates*) nem fog birtokán elkövetni, ámde az – folytatta – mégis kirabolta. A levélben szereplő *spoliare* ige alkalmazása azt mutatja, hogy nem holmi bűncselekményről, hanem jogvitából fakadó lefoglalásról, magyarán hatalmaskodásról volt szó.⁴⁶ A Bánfi fivérek között létrejött 1471. évi családi egyezségben az újítás az ellenségeskedés szinonimája volt.⁴⁷ A *novitates* tehát a mindennapi latin nyelvhasználatban nem egyszerűen új cselekményeket, hanem új hatalmaskodásokat jelentett.

A temesvári országgyűlés idején már nem volt szokásban a tanúbizonyítás. Előzetes bizonyítási eljárásként három módszert alkalmaztak. Az egyoldalú vizsgálat volt a leggyakoribb, de előfordult még a közgyűlési és egyedi ügyekben külön megyei közgyűléssel végzett bizonyítás is. A kikiáltott közgyűlés – ezután e szó alatt az 1397 utáni, sajátos eljárást értjük – annyiban hasonlított az egyoldalú vizsgálatához, hogy ezt is a perbe lépés előtt rendelték el, és ez is a felperes panaszát igazolta. A tanúk sokszor ezúttal is közös véleményt mondtak, egyenkénti vallomásaikat nem mindig jegyezték fel. Bár a kikiáltott közgyűlések jelentései némileg bőbeszédűbbek voltak a vizsgálati jelentéseknél, valójában a panaszt, illetve a panasz lényegét ismételték meg, a panaszban részletesen kifejtett cselekedetek hatalmas mivoltát erősítették meg.⁴⁸ Voltak azonban jelentős különbségek. A vizsgálatnál a tanúk nem tettek esküt, a kikiáltott közgyűlés előtt azonban igen. Feszületre tett kézzel, Istenbe vetett hitükre, a király és szent koronája iránti hűségükre esküdtek a vallomást tevők. A vizsgálatok esetében a megyék mellett királyi vagy nádori emberek is végeztek velük párhuzamosan eljárást, a kikiáltott közgyűlést azonban csak a megye intézte. Míg a teljes értékű bizonyításhoz három vizsgálatot kellett elvégeztetni,

⁴⁵ „...pro bono et tranquillo statu ac restauratione confiniorum dicti regni nostri...” 1398: Praefatio. DRH 1301–1457.

⁴⁶ *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez*. I–II. Szerk. Varjú Elemér – Iványi Béla. Bp., 1908–1928. (= Bánffy oklt.) I. 593. 413. sz.

⁴⁷ „...nullus nostrum per se vel per suos familiares sine omnium nostrorum aut tunc presentium nostrorum voluntate et consilio inimicitas aut aliquas innovationes audeat inchoare...” Bánffy oklt. II. 143. 119. sz. Az egyezségről lásd Tringli István: Erőszak és közösség. In: *Közösség, egyet, nemzet. Politika és társadalom a magyar és román történelemben a középkortól a jelenkorig*. Szerk. Nagy Levente et al. Bp., 2020. 29.

⁴⁸ 1417: Bánffy oklt. I. 549–551. 381. sz., 353–354. 383. sz. ; 1451: Zichy okmt. IX. 299–303. 226. sz. ; 1455: *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*. I–II. Bp., 1919. (= Csáky oklt.) I. 408–414.

addig a kikiáltott közgyűlésből elég volt egy is, egynél többet nem is tartottak. A vizsgálatnál nem jegyezték fel a tanúk nevét, míg ez a kikiáltott közgyűlésekről felvett jelentések esetében egy idő után rendszeressé vált, miként annak megkérdezése és megörökítése is, hogy a tanú honnan tudott a hatalmaskodásról. A legfontosabb különbség mégis az volt, hogy a kikiáltott közgyűlés nem csak bizonyítás volt, hanem az esetek túlnyomó többségében összekapcsolták a hatalmaskodásért járó elégtételadással, leggyakrabban az elfoglalt birtok visszaiktatásával. A kikiáltott közgyűléshez még közelebb állott a közgyűlési és főleg a külön megyei közgyűléssel elvégzett bizonyítás. Ez utóbbitól több formai elemet is átvett: az esküformulát, a megerősítendő panasz kérdőpontként való megfogalmazását és a tanúk neveinek felsorolását. A temesvári törvény említett cikkelye tehát a meglevő, már évtizedek óta alkalmazott módszereket követte. Ebben is megfelelt a kor ideológiai elvárásainak: sokkal inkább a folyamatosságot fejezte ki, semmint egy új eljárás bevezetését. A korábbi, egyedi ügyben hirdetett közgyűléstől még egy jelentős ponton tért el az 1397-ben bevezetett intézmény. Ezután nem az aulából küldték ki az erre utasító királyi parancsot, hanem a kúriából. A temesvári törvény szövege kimondatlanul ugyan, valószínűleg az ekkor még rendkívüli bíróságként működő, néha királyi személyes jelenlétnek nevezett bírói fórumra utalt.⁴⁹ A törvény alkotói ezzel is a folyamatosságot akarták fenntartani az Anjou-kori külön közgyűlésekkel, melyeket személyes királyi parancsokkal rendeltek el. A csak rendkívüli ügyekben döntő, a királyi tanács bíraskodását jelentő királyi személyes jelenlét nem volt állandó kúriai bíróság. A 14–15. század fordulóján a bíraskodó királyi tanács félúton állt az Anjou-kor aulában történő, a király személyéhez kötött kormányzata és a *curia* között. Valójában azonban más bíróságok is kiadtak kikiáltott közgyűlésre utasító parancsokat, amelyek jogosultak voltak hatalmaskodási perekben eljárni. A király nevében kelt parancsok alapján keletkezett perek túlnyomó része nem a személyes jelenlét, hanem a kúria harmadik bírósága, a királyi különös jelenlét elé került. Nem telt el három év a temesvári törvény kibocsátása után, és a nádor utasította ennek elvégzésére Szatmár megyét.⁵⁰ A macsói bánsághoz tartozó vármegyékben a bán joga volt efféle közgyűlések elrendelése.⁵¹

Egy Fejér megyei ügy az egyik első, biztos említése az eljárásnak az 1400-as esztendő első napjaiból. Fél évvel korábban a Sárvízen áthaladó fővenyi vámszedő hidat a fehérvári káptalan lebontatta, és áthelyezte Battyánra. Ott azonban működött már egy vámszedő hely, amely Kővágóórsi Györgyé volt, akinek ezáltal sérültek a vámszedési jogai. December végén újabb állítólagos jogtalanság történt: a káptalan parasztjai behajtották a battyániak marháit. A mezei lefoglalás derekas verekedésbe torkollott, amelynek során az egyik battyáni jobbágy meg is halt. A battyáni földesúr, Kővágóórsi György kérte a királyt, hogy a kúriából külön kiküldött embere útján vizsgálja meg a híd építését és a káptalan által véghezvitt új hatalmaskodásokat. Erre az uralkodó – így az oklevél –, „aki egyetlen országlakost sem akar jogaitól méltánytalanul megfosztani és elidegeníteni”, megparancsolta a megye ispánjainak, hogy személyesen vagy küldötteik útján szálljanak ki Fővenyre és

⁴⁹ DRH 1301–1457. 170. 2. j.

⁵⁰ Fekete Nagy Antal: A Petróczy család középkori oklevelei. II. *Levéltári Közlemények* 9 (1931) 67. 33. sz.

⁵¹ 1420: Zichy okmt. VI. 585. 398. sz.

Battyánra, hívják oda össze e birtokok határosait és szomszédait, tekintsék meg a hidat és az új hatalmaskodásokat, majd eskü alatt tudják meg az összehívottaktól, hogy a híd jogtalanul lett-e emelve, vagy sem, és ha igen, akkor királyi felhatalmazással bontsák le.⁵²

Az 1397-es törvény betűjét látjuk itt érvényesülni minden tekintetben. Egy hatalmaskodás során kárt szenvedett fél kért a királytól jogorvoslatot. A károsult pontosan tudta, hogy milyen eljárást akar, csak nem tudott nevet adni neki, miként a kúriai fogalmazó sem. A király a megyét utasította arra, hogy szüntesse meg a jogtalanságot. Az oklevél fogalmazója még a törvény szóhasználatát is átvette: a híd áthelyezését *novitasnak*, új hatalmaskodásnak nevezte. A gyakorlatból kiderül az is, hogy mit hagytak ki a törvény fogalmazói a dekrétum szövegéből. A korábbi állapot visszaállításának, az újítás megszüntetésének az előfeltétele volt az eskü alatti vizsgálat, amely meggyőződött a panasz jogosságáról. Nem a teljes panaszról, hanem csak arról, amely a régi, jogos helyzet egyszerű visszaalakításával megvalósítható volt. Hiába ölték meg a káptalan parasztjai Kővágóörsi egyik emberét, erről egy szót sem ejtett a királyi parancs, annak kivizsgálását nem rendelte el, az azért adandó kártételt nem kérte a panaszos sem. A vizsgálat neve hol *inquisitio*, hol *attestatio* volt, de szó sem volt egyoldalú vizsgálatról, a parancsban közölt esküformula szó szerint a közgyűlési, főleg az egyedi ügyben végzett külön közgyűlési bizonyításával egyezett meg. Az eskü volt az egyik többlet e vizsgálatban, amely megkülönböztette az eljárást a megye által végzett egyoldalú vizsgálattól. Az ugyanis nem lett volna elegendő bizonyíték ahhoz, hogy lebontsák a jogtalanul emelt hidat, avagy, ahogy a törvény általánosan fogalmazott, elégtételt adjanak. A megyei hatóságnak még így sem volt ahhoz joga, hogy efféle birtokügyekbe beleavatkozzon. Ezért állt a királyi parancslevélben a királyi felhatalmazás (*nostra auctoritate*) kifejezés. Ez kellett ahhoz, hogy a megye birtokügyben eljárhasson.

Az eljárás peren kívül történt. Az adott esetben ugyan volt egy régi per Kővágóörsi és a káptalan között, de ez speciális helyzet volt. Kővágóörsi nem hívta perbe a káptalant, nem bírói eljárást kért, hanem azonnali intézkedést az őt ért és az őt sértő helyzet megváltoztatására. A kikiáltott közgyűlés lényege tehát a helyreállítás volt, a vizsgálat, a panasz eskü alatti igazolása ennek csak előfeltételül szolgált. Ezt olvashatjuk a törvényben is: ott sincs szó megyei bíráskodásról. Nem a megyei törvényszék adott saját bírói hatalmából elégtételt, hanem királyi parancsból tették, csakhogy a törvény írója oly természetesnek tartotta ezt, hogy felesleges volt leírni. Perre csak az eljárás után került sor, de elvileg nem kellett pernek követnie. Ha az adott esetben a káptalan tudomásul vette volna az új battyáni híd lerombolását, akkor ezzel az ügy le is zárult volna. Ha azonban a káptalannak nem tetszett volna a híd lebontása, akkor pert kezdhették a jogtalan lebontás ellen. Ez áll a temesvári törvényben is. A törvényt tehát végrehajtották. Hasonló eljárásról más források is tudósítanak, melyekben rendre, hosszasan hivatkoztak a temesvári

⁵² Források a Magyar Királyság kereskedelem-történetéhez. I. Belkeresedelem (1192–1437). Szerk. Weisz Boglárka. Bp., 2020. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak) 264–269. 153. sz.

országgyűlés cikkelyére.⁵³ Még az 1420-as években is emlegették a temesvári törvény artikulusát, ha kikiáltott közgyűlést rendeltek el.⁵⁴

A kikiáltott közgyűlés eredetileg tehát egy pert megelőző, peren kívüli eljárás volt. Az ennek alapján elvégzett vizsgálatok a panaszost igazolták, és a másik félnek, az állítólagos hatalmaskodónak, csak annyi joga volt a védekezésre, hogy egy általa később indítandó perben előadja saját igazát.

Az 1403-as felkeléssel együtt járó zavaros idők alatt alakult ki az eljárás neve. Ettől kezdve mondták, hogy kikiáltott közgyűlés módjára (*per modum proclamate congregationis generalis*) kell a megyei nemességet a vizsgálatra és az elégtételadásra összehívni. A kifejezést egy 1404-ben fogalmazott Borsod megyei ügy őrizte meg, ahol elégtételadásra utasították a megyét.⁵⁵ A szóhasználat még évekig nem forrott ki teljesen. Néha csak egyszerűen „közgyűlés módjára” összehívandó gyűlésre adtak parancsot.⁵⁶

A közgyűlés és kikiáltott közgyűlés továbbra is nagyjából ugyanazt jelentette, mint korábban. Azért nagyjából, mivel a Zsigmond-korban megszűntek a megyei közgyűlések, és csak a bárók nevében tartottak maradtak meg.⁵⁷ Ezekre gondoltak akkor, amikor kikiáltott közgyűlések módjára hívták össze a megye nemeseit. A szóhasználat azonban lassú változáson ment keresztül. A valódi közgyűléseket már elvétele sem hívták kikiáltottaknak. A temesvári törvény által bevezetett eljárásnak még nem volt neve, de „kikiáltott közgyűlés módjára” elvégzendő eljárásra csak ennek elrendelésekor utasítottak.

Volt az eljárásnak egy fontos előfeltétele. A törvény az új hatalmaskodások (*novitates*) ügyében rendelte el szorgalmazta ezt az eljárást, erről beszéltek azok a fentebb citált, Zsigmond király idején kelt oklevelek, amelyek erre a törvényre hivatkoztak. Az új hatalmaskodásokra vonatkoztak a király 1435-ben elfogadott nagy törvénykönyvének erről

⁵³ 1400: MNL OL DL 39486. (ZsO II. 36. 279. sz.); 1401: MNL OL DL 53121. (ZsO II. 139. 1172. sz.); ZsO II. 143. 1213. sz.; 1402: uo. 184. 1568. sz. Ez utóbbi esetben per közben rendelték el az eljárást. A törvényi hivatkozások sokszor hosszabbak a törvénycikkely szövegénél, annak utólagos elvi interpretációját adják.

⁵⁴ 1412: „Et quia nos huiusmodi novos actus potentiarios per quempiam patratos iuxta formam generalis nostri decreti alias per nos una cum prelati, baronibus nostris superinde editi et stabiliti sic simpliciter et inpune non volentes pertransire...” *Archivum familiae Očkaj. Stredoveké dejiny rodiny Očkajovcov a listiny z jej archívu*. Ed. Miloš Marek. Kraków–Trnava, 2015. (= Ocskai oklt.) 186. 115. sz.; 1417: „super huiusmodi novis actibus potentiariis iuxta vigorem et rigorem preacti nostri generalis decreti...” Bánffy oklt. I. 551. 381. sz.; 1424: Hajnik: *A perdöntő eskü*, 33. 3. j. Az általa idézett oklevél: MNL OL DL 11455. 1425: „Cum itaque nos talismodi actus presumptuosas et potentiarias in vilipendum generalis nostri decreti per nos alias unacum prelati et baronibus potioribus dicti regni nostri Hungarie proceribus super illatione actuum potentiarium stabiliti per quoscumque patratos simpliciter et absque debite ultionis pena preterire nolentes...” ZsO XII. 225–226. 592. sz.; „et quia iuxta fassionem et attestationem dictorum vicinorum et commetaneorum nobilitatus vigore et virtute nostri generalis decreti adhuc ad caput prefati I per prenominatum A secundum homagium eiusdem iuramentum inponi et adiudicari debere nobis et regni nostri nobilibus nobiscum in examine ipsius cause consedentibus videbatur...” ZsO XII. 272–274. 713. sz.

⁵⁵ ZsO II. 379. 3202. sz. Ez volt az az ügy, amelyre hivatkozva korábban azt állítottam, hogy az eljárás a Nápolyi László-párti felkelés után honosodott meg.

⁵⁶ 1405: „per modum generalis congregationis...” ZsO II. 490. 4032. sz.; 1412: „per modum proclamate congregationis generalis...” Ocskay oklt. 186. 115. sz.; 1417: „vicinis et commetaneis [...] more proclamate generalis convocatis et accersitis...” Bánffy oklt. I. 550. 381. sz.

⁵⁷ Istváni: *A generalis congregatio*, I. 65.

szóló rendelkezései is. Szó szerint ezt vette át apósa halála után Albert király törvénykönyve is.⁵⁸ Új hatalmaskodás alatt az egy évnél nem régebbi hatalmaskodásokat értették. A törvény – nemcsak a temesvári, hanem egyik olyan törvény sem, amelyik a kikiáltott közgyűléseket szabályozta – nem beszélt erről, de nem is kellett, hiszen ez egy ősi szokásból következett: egy éven belül akár erővel is ki lehetett vetni a birtokfoglalót a birtokból. Ha letelt az esztendő, erre már nem volt lehetőség, akkor már csak perrel lehetett visszaszerezni a birtokot. A szokást a két kora újkori jogkönyv feljegyezte ugyan, de a peres ügyekben meglepően ritkán emlegették.⁵⁹ Feljegyzései szinte kizárólag a kikiáltott közgyűlésekhez kapcsolódnak. Ennek alapján azt is feltételezhetnénk, hogy a szokást az egyedi ügyekben elrendelt közgyűlési vizsgálatok, majd az azokból kinövő kikiáltott közgyűlések honosították meg, Verbóci pedig ebből alkotta meg az általános szabályt. A Hármaskönyv azonban az önhatalommal visszaszerezhető jószágról beszél. Ez pedig biztosan régebbi szokás kellett hogy legyen, mint a királyi, bírói paranccsal elrendelt eljárás. A kikiáltott közgyűlés tehát közvetetten ugyan, de azt bizonyítja, hogy az egy éven belüli, önerővel történő visszavétel szokása 1397-ban bevettnek számított. Minden valószínűség szerint már akkor is több évszázados múltra tekintett vissza.

Ezt az elvet szem előtt tartva alkották meg a temesvári törvényt, és alkalmazták kilenc évtizeden keresztül. A törvény nem tett mást, mint a királyi hatalom nevében magára vállalta annak a régi szokásnak az alkalmazását, amelyet addig a magánosok saját erővel végeztek el. Egy évnél később a király sem tehette meg, hogy az elfoglalt birtokot egyszerű paranccsal visszavegye, arra csak a bíróságnak volt joga. A megyének végképp nem volt joga ahhoz, hogy a saját hatalmából örökös birtokok ügyében eljárjon. Azért emlegették a kikiáltott közgyűlésről szóló törvények az új hatalmaskodást, azért hivatkoztak a törvényre a parancslevelek, mivel a megye csak királyi vagy bírói felhatalmazásból foglalhatta vissza a birtokot, vethette ki onnan a hatalmaskodót és őrizhette meg a birtokban a régi birtokost. Néha külön is beszéltek erről a felhatalmazásról. Láttuk ezt már a fentebb említett, 1400-ban kelt oklevélben, de előfordult ez más esetekben is. Nem volt kötelező eleme a kikiáltott közgyűlést elrendelő oklevelek formuláinak, de azért gyakran előfordult.⁶⁰ Ha a királyi tanács vagy az országtanács kormányzott a király helyett, és annak nevében bocsátották ki a máskor a király nevében kelt bírói okleveleket, akkor sem mulasztották el e felhatalmazás emlegetését.⁶¹ Időnként külön kihangsúlyozták annak kivizsgálását, hogy a birtokfoglalás, egyáltalán a hatalmaskodás valóban egy éven

⁵⁸ 1435 (nagyobb): 3–4. tc.; 1439: 29. tc. DRH 1301–1457.

⁵⁹ Tripartitum I. 68., III. 22.; Quadripartitum II. 44., IV. 34. A szokás említése egy kikiáltott közgyűlés során: 1426: ZsO XIII. 290. 811. sz.

⁶⁰ 1435: „nostre maiestatis in persona et auctoritate presentium...” Csáky oklt. I. 356–358.; 1436: „nostre maiestatis in persona...” *Hazai okmánytár/Codex diplomaticus patrius*. I–V. Kiad. Nagy Imre et al. Győr–Bp., 1865–1891. (= Hazai okmt.) II. 261–264. 170. sz.; 1451: „nostra in persona et auctoritate vobis in hac parte attributa...” Zichy okmt. IX. 299–303. 226. sz.; 1456: „nostre maiestatis in persona et auctoritate presentibus vobis in hac parte attributa...” Uo. 526–528. 385. sz.

⁶¹ 1401: „auctoritate iurisdictionis sacre corone...” Szentpétery Imre: Az országos tanács 1401-ben. *Századok* 38 (1904) 766.; „auctoritate iurisdictionis sacre corone dicti regni Hungarie...” ZsO II. 143. 1213. sz.; 1446 körül: „nostre universitatis patrocinio...” *A Héderváry-család oklevéltára I–II*. Közli Radvánszky Béla – Závodszy Levente. Bp., 1909–1922. (= Héderváry oklt.) I. 244–247. 189. sz.

belül történt-e.⁶² A Szabolcs megye által elvégzett kikiáltott közgyűlések közt egyetlen olyan sincs, amely ne egy évnél korábban történt volna, miként máshol sem találkozunk még kivételképpen sem ilyen esettel.⁶³ Előfordult, hogy némiképp másként értelmezték az új hatalmaskodást. Nem sokkal az eljárás bevezetése után máris sor került erre. A Zsigmonddal elégedetlen magyar bárók 1401-ben elfogták a királyt, és fél évig ők kormányoztak helyette. A király nevében kelt bírói parancsokat a Szent Korona nevében adták ki, valójában továbbra is a királyi különös jelenlét ítélőmesterei állították ki őket. Ebben az időben is rendeltek el kikiáltott közgyűléseket, ahol legelőször arról kellett meggyőződni, hogy a panaszban foglalt hatalmaskodás „újonnan, azaz a mostani országos mozgalom után” történt-e.⁶⁴

A kikiáltott közgyűlések későbbi története

Még akkor sem helyes az 1397 előtti korszakban korai kikiáltott közgyűléseket emlegetni, ha azok nagyon hasonlítottak a temesvári országgyűlés után elrendeltekre. Nem helyes már csak azért sem, mert 1397 után kétféle kikiáltott közgyűlést tartottak. Az első mindenben megtartotta a temesvári országgyűlés cikkelyében foglaltakat. Ha a vizsgálat igazolta a panaszt, akkor a megye bírói parancsra – láttuk, a királyi felhatalmazás kifejezés nem vált rendszeressé – kivetette a foglaltat a jószágból, visszaadta a panaszosnak a birtokot, helyreállította a lerombolt határt, elégtételt adatott az elvesztett javakért.⁶⁵ Ennél jóval ritkábban fordult elő, hogy csupán vizsgálatot tartottak az egy évnél nem régebbi hatalmaskodás ügyében, és erről küldtek jelentést a kúriába. Ez az eljárás valóban tisztán bizonyítással tette a kikiáltott közgyűlést.⁶⁶ Ez a módszer teljesen megegyezett azzal, amelyet már az 1350-es évektől kezdve megfigyelhettünk az egyedi ügyekben elrendelt külön közgyűléseknél. Nem érdemes tehát korai gyűléseket emlegetni, ha azok még a 15. század első évtizedeiben is éltek. A csak vizsgálatot végző kikiáltott közgyűlések egyebekben nem különböztek azoktól, ahol elégtételt is kellett adni: ezek esetében is hivatkoztak a temesvári dekrétumra, és ezek esetében is emlegették, hogy kikiáltott közgyűlés módjára

⁶² 1417: „infra tempus, cuius nondum preterisset revolutio annualis...” Bánffy oklt. I. 549–551. 381. sz.; 1435: „tempore in predicto, cuius videlicet nondum preterisset revolutio annualis...” Csáky oklt. I. 356.; 1436: „tempore in predicto, cuius videlicet nondum preteriiit revolutio annualis...” Hazai okmt. II. 261–264. 170. sz.; 1451: „cuius scilicet nondum preterisset revolutio annualis...” Zichy okmt. IX. 299–303. 226. sz.; 1456: „cuius scilicet nondum annualis preterisset revolutio...” Uo. 526–528. 385. sz.

⁶³ C. Tóth: *Szabolcs megye*, 94.

⁶⁴ 1401: „experta prius premissorum mera veritate, si premissa noviter, utputa post presentem huius regni motionem fore facta inveritis...” Szentpétery: *Az országos tanács*, 765.

⁶⁵ 1401: „experta prius premissorum mera veritate [...] reintroducatis [...] inductisque contra quoslibet illegitimos impetitores, signanter contra I protegere, defensare et tueri velitis...” Szentpétery: *Az országos tanács*, 765.; 1435: „exclusis prius et eiectis... restatuere et intorducere... protegere et tueri debeatis...” Csáky oklt. I. 356–358.; 1456: „compereritis... excluso prius et eiecto... reintroducere, restatuere... protegere, tueri, defensare ac indempniter manutenere debeatis...” Zichy okmt. IX. 526–528. 385. sz.

⁶⁶ 1404: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei*. II. 1387–1526. Közread. C. Tóth Norbert. Bp.–Nyíregyháza, 2002. (= Szabolcs m. okl.) 37. 88. sz.; 1409: uo. 53. 164. sz.; 1412: uo. 59. 193–194. sz.; 1414: uo. 64. 215. sz.; 1419: ZsO VII. 118., 146. 332., 454. sz.; 1423: Zichy okmt. X. 211–213. 103. sz.; 1425: ZsO XII. 225–226. 592. sz.

kell őket elvégezni. Az ilyen bizonyítási eljárások miatt fogalmaztunk úgy a tanulmány elején, hogy a kikiáltott közgyűlés elsősorban peren kívüli jogorvoslat, némely esetekben ugyanis egyáltalán nem került szóba az elégtétel adása.

A közgyűlés lebonyolításának két formája volt: tarthatták azt a hatalmaskodás helyszínén és a megyeszékhelyen, azaz a megyei törvényszék helyén. Két korszakot különböztethetünk meg a kikiáltott közgyűlések történetében: az első 1397-től 1435-ig tartott, a második az után 1486-ig.

Az első korszak közgyűléseit a temesvári törvénycikkre hivatkozva tartották. A kúriai bíróság a megyét utasította eljárásra, amelyet csak az hajtott végre: eskü alatti vizsgálatot végzett, és helyreállította a korábbi, békés állapotot. Az eljárásról csak a megye készítette jelentést, azon – a feleken kívül – legfeljebb a hiteleshelyi tanúbizonyosság vett részt, de az sem mindig. A közös vizsgálatok formuláit követve hiába szólt úgy néhány királyi parancs, hogy egyenként hallgassák ki a tanúkat, kevés jele van annak, hogy ez történt volna.⁶⁷ A korai korszakban a jelentések csak ritkán tüntették fel a tanúk neveit. A második, hosszabb korszak jelentős változásokat hozott az elsőhöz képest. A kikiáltott közgyűlés ezután két eljárást egyesített: a megyéét és a királyi vagy a nádori emberét. Továbbra is csak a megye kapott parancsot az eljárás végrehajtására, azonban a kúriába két jelentést vitt a panaszos: egy megye által írottat és egy hiteleshelyit. Ettől kezdve név szerint rögzítették a tanúk nevét, és a felvett vallomásokat néha részletesebben adták vissza.

A kisebb változások már korábban elkezdődtek. Egy viszonylag jó forrásadottságú megye, Szabolcs példáján érzékeltethetjük ezt a folyamatot.⁶⁸ Itt az első kikiáltott közgyűlésről 1404-ben értesülünk. Az első tanúnévsorral és a vallomások egyenkénti lejegyzésével először 1412-ben találkozunk, de a tanúk neveinek rendszeres lejegyzéséről csak 1428-tól kezdődően vannak okleveleink, az egyenkénti vallomásokat pedig az egész Zsigmond-korban teljesen rendszertelenül írták le. A hiteleshelyi tanúbizonyosság először 1413-ban bukkant fel a megyei kiküldöttek mellett, azonban még az 1420-as évekig hol részt vett az eljárásban, hol nem. A fő változás, a kettős eljárás és vele együtt a megyei emberek mellett eljáró királyi ember felbukkanása csak az 1435-ös nagy törvénykönyv kibocsátása után egy évvel, 1436-ban kezdődött.

Zsigmond király nagy törvénykönyve külön cikkelyt szentelt az új hatalmaskodásoknak, ennek kapcsán pedig a kikiáltott közgyűléseknek. A törvény kimondta, hogy azok, akiket ilyen sérelem ért, forduljanak a királyhoz, azaz a bírósághoz, kérjenek tőle ahhoz a megyéhez szóló parancslevelet, ahol e tettet elkövették. A megyék a hiteleshely tanúbizonyossága mellett kikiáltott közgyűlés módjára hívják össze a szomszédokat, határosokat és a megyebélieket, végezzenek köztük eskü alatt vizsgálatot, majd adassák vissza az elfoglalt területet és a lefoglalt dolgokat.⁶⁹ A törvénynek e része semmi új rendelkezést nem tartalmazott, ezt az eljárást már régóta alkalmazták, csupán a temesvári törvény egyértelműbb megfogalmazásával találkozunk.

⁶⁷ 1404: „singillatim requirendo...” Szabolcs m. okl. II. 84. 88. sz.

⁶⁸ C. Tóth: *Szabolcs megye*, 94.

⁶⁹ 1435 (nagyobb): 3. tc. DRH 1301–1557.

A következő cikkely sem alkotott új eljárást, csupán egy nemrégiben elterjedt módszert rögzített. Az egyoldalú vizsgálat majd mindig együtt járt idézéssel is, a kikiáltott közgyűlés azonban nem. Nem csoda, hiszen elsősorban nem a per megkezdése volt a célja, hanem a gyors elégtételadás. Most azonban törvénybe foglalták, hogy az ügyet végső bizonyítás és ítélethozatal céljából a kúriában kell tárgyalni. Ehhez azonnal hozzáfűzték azt a régi szokást is, hogy a pereskedők bármikor kiegyezhetnek egymással.⁷⁰ Ez a cikkely is azokat a szokásokat rögzítette, amelyeknek alapjait már a temesvári törvénycikkben megfogalmazták. Viszonylag új volt azonban az, hogy a kikiáltott közgyűlést rögzest összekötötte az azt követő perrel. Ehhez azonban idézésre volt szükség. A törvény szövege ezúttal sem kényeztette el a modern jogszabályokhoz szokott olvasót, az idézésről ugyanis egy szót sem ejtett, pedig az idézéssel összekötött kikiáltott közgyűlési parancsok a törvény kibocsátása után váltak általánossá.⁷¹ A kettős eljárásra azonban már korábban is ismerünk példát, igaz, ez akkor még egyáltalán nem terjedt el.⁷²

Ettől kezdve ez a kettős eljárás lett a megszokott. A megyének – továbbra is szigorúan törvényi és bírói felhatalmazásból – arra volt csak joga, hogy vizsgálatot végezzen, és ha az beigazolta a panaszt, a parancsban foglalt eljárást lefolytassa, az idézésre azonban nem. Így volt ez az ekkor már leggyakoribb előzetes bizonyítási eljárás, az egyoldalú vizsgálat esetében is. Ott egy panasz ügyében általában három párhuzamos vizsgálatot végeztek: kettőt királyi (nádori, báni vagy vajdai) emberrel, egyet pedig a megyéével. A három vizsgálatnak egyforma ereje volt, idézni azonban csak az egyik bírói kiküldött, azaz az egyik királyi, nádori stb. ember idézhetett, a megyei nem. Most is ez történt: a kikiáltott közgyűlést követő idézést a királyi vagy nádori ember végezte a hiteleshely tanúbizonyossága mellett.⁷³ A királyi vagy nádori ember nem vett részt az azt megelőző eljárásorozatban, az csak a megye dolga volt. Habár az eljárásnak saját neve volt, a tárgyaláson sokszor csak vallomásként és tanúságtételként hivatkoztak rá.⁷⁴ Az erről kiállított jelentés neve vizsgáló és tanúságtévő oklevél (*littere inquisitorie et attestatorie*) volt.⁷⁵

Ha valaki elszenvedett egy hatalmaskodást, célszerű volt azonnal a bírósághoz fordulnia. Kikiáltott közgyűlésre utasító parancsot 1435 után leggyakrabban a királyi személyes jelenlét adott ki,⁷⁶ de néha a nádori jelenlét is utasított erre megyéket.⁷⁷ A királyi személyes jelenlét 1435 után a kúria rendes bírósága lett, idővel pedig hozzá tartozott a

⁷⁰ 1435 (nagyobb): 4. tc. DRH 1301–1557.

⁷¹ 1435: Csáky oklt. I. 356–358., 408–414.; 1436: Hazai okmt. II. 261–264. 170. sz.

⁷² 1423: ZsO X. 583–584. 1512. sz.

⁷³ Istványi: A generalis congregatio, II. 186.

⁷⁴ 1425: „iuxta fassionem et attestationem dictorum vicinorum et commetaneorum nobiliumque conprovincialium dicti comitatus...” MNL OL DL 92672; 1455: „ex veridicis attestationibus...” Uo. 15003; 1487: „attestationis per formam proclamate congregationis generalis [...] celebrate...” A *Perényi család levéltára 1222–1526*. Közzéteszi Tringli István. Bp., 2008. 292–293. 611. sz.

⁷⁵ Istványi, A generalis congregatio, II. 186.

⁷⁶ 1454: „nostre personali presentie fideliter rescribi volumus et mandamus...” MNL OL DL 66939; 1463: hátlapján: „personali presentie domini regis...” Uo. 64396.

⁷⁷ 1448: uo. 14182.; 1452: uo. 14531., 1463: „evocet prefatos I contra A [...] nostram in presentiam...” Uo. 64397.

hatalmaskodási ügyek nagy része.⁷⁸ Erdélyben a vajdák, vagy a nevükben eljáró alvajdák adtak ki efféle parancsokat.⁷⁹ Szlavóniában a báni törvényszék elé vitték a kikiáltott közgyűlésről szóló beszámoló oklevelet.⁸⁰ Még a temesi ispánok is végeztettek ilyen eljárást.⁸¹

Az 1435. évi törvény, akárcsak a temesvári, nem szabályozta a kikiáltott közgyűlés minden részletét, annyiban is hasonlított az 1397-es rendelkezésre, hogy az elmúlt évtizedekben a kikiáltott közgyűlésekkel kapcsolatban kialakult szokásokat foglalta írásba. A törvény megszövegezői meghajoltak a gyakorlat előtt, és tudomásul vették, hogy az eljárást per követi. Végleg szakítottak azzal a közel nyolcvanéves elképzeléssel, hogy a hatalmaskodó engedelmessé válik a megyei parancsnak, visszaadja az elfoglalt birtokot és a lefoglalt állatokat, egyáltalán teljes elégtételt szolgáltat. A kikiáltott közgyűlés 1435 után lett teljes mértékben a peres eljárás része és teljes egészében bírói eljárás.

A fentebb idézett, 1400-ból származó oklevélben ugyan a panaszos kérte az eljárást, a későbbi oklevelek formulái azonban ezt úgy adták vissza, hogy a panasz elhangzása után a panaszt tevő megfelelő elégtételt kért.⁸² Minden bizonnyal a panaszoson, illetve ügyvédjén múlt, hogy mit választott: az egyoldalú vizsgálat vagy a kikiáltott közgyűlés elrendelésének a kérését. A bíró mérlegelte a körülményeket, elsősorban a hatalmaskodás időpontját, azaz, hogy az elégtételadás egy éven belül megtörténhet-e, majd elrendelte a kikiáltott közgyűlést. Miként az egyoldalú vizsgálatnál, úgy ez esetben sem közbenszóló ítélet döntött róla, hiszen a per még el sem kezdődött. Hogy melyik megyének kell írni, melyik hiteleshelyet kell felkérni és kik legyenek a királyi vagy a nádori emberek, azt a panaszos diktálta be.⁸³ Ő vagy ügyvédje ment azután először a megyéhez és adta át a parancslevelet. A bíróság csak egy parancsot írt ugyanis, az pedig a megyéhez szólt. Ezzel kellett utóbb a hiteleshelyhez is bekopogni, és egy hiteleshelyi tanúbizonyság kiküldését kérni.

A szolgabíró vagy egy másik megyei tisztségviselő egy héttel az eljárás előtt „kiáltotta ki” az ügyet, amelyet a középkori dátumszámításnak megfelelően nyolc nappal előttek mondtak. Erre az időpontra elő kellett állnia az érdekelteknek. A *sedria* helyén és szokott napján, vagy a hatalmaskodás helyén megjelentek a megyei kiküldöttek és az érdekeltek felek vagy ügyvédjeik – ha az állítólagos hatalmaskodó nem volt ott, ezt feljegyezték ugyan, de nem rontotta az eljárást –, ott volt a királyi vagy nádori ember, és oda kísérték a hiteleshely emberét is.⁸⁴

⁷⁸ A királyi különös jelenlét bírósága megszűnt, hogy aztán a zavaros idők első felszámolási próbálkozásakor, 1453 elején újra felállítsák. 1464-ben végleg felszámolták ezt a törvényszéket, és újfent csak három bíróság feladata lett a kúriai törvénykezés: a nádori, a királyi és a királyi személyes jelenléte.

⁷⁹ Kovács András: *A megye működése a középkori Erdélyben (14. század eleje-1540)*. Debrecen, 2021. 119. [Doktori disszertáció.]

⁸⁰ 1436: Zichy okmt. VIII. 587–590. 405. sz.; Istványi: *A generalis congregatio*, II. 204.

⁸¹ 1439: MNL OL DL 65413. A parancs a sebesi kerülethez szólt.

⁸² 1435: „supplicatum itaque extitit ipsis A circa id per nos opportune providere” Csáky oklt. I. 356–358.; 1456: „supplicatum itaque pro parte dictorum exponentium nostre extitit maiestati, ut ipsis circa premissa remedium opportunum adhibere dignaremur...” Zichy okmt. X. 526–528. 385. sz.

⁸³ Engel Pál: Királyi emberek Valkó megyében. In: uő: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. [Vál. Csukovits Enikő.] Bp., 2003. 578–599.

⁸⁴ Nem vett részt az eljáráson a hatalmaskodó: 1418: ZsO VI. 589–590. 2389. sz.

A tanúkat többféleképpen csoportosították a források. A leggyakoribb megkülönböztetés így szólt: határosok (*commetanei*), szomszédok (*vicini*) és megyebéliek (*conprovinciales*). Ezt használta a parancslévlé és a jelentés is. Néha találkozunk másodhatárosokkal (*vice-commetanei*) is. A három fő csoport kialakítása azt feltételezte, hogy a hatalmaskodáshoz közelebb lakók többet tudnak az ügyről, mint az attól távolabb élők, bár nem ismerünk olyan esetet, amikor az alperesek azért vitatták a kikiáltott közgyűlés eredményét, mert a távolabb élők csoportja nagyobb számban szerepelt a tanúk között, mint a közelebbieké. A tanúknak meg kellett mondaniuk, hogy miképpen tudnak az ügyről, tudomásból-e (*ex scitu*), vagy csak hallomásból (*ex auditu*).⁸⁵ Hogy az eskü során külön sorba állították-e őket, vagy csak utólag, a jelentő oklevél megírásakor alakították-e ki ezeket a csoportokat, nem tudjuk, de az 1435 utáni korszakban általában e kategóriák szerint csoportosították a tanúságtevőket. Kivételesen ügyvéd útján is tanúságot lehetett tenni, bár a tanúk többnyire személyesen jelentek meg.⁸⁶ A kikiáltott közgyűlésen csak nemesek tanúskodtak, rajtuk kívül az egyházi rend néhány tagja bukkant fel a tanúk között. Az ügyről nők éppúgy tudomást szerezhettek, mint a férfiak, így ők is előfordultak az esküt tevő tanúk között. 1424-ben a Gersei Petőkö panaszát igazolandó 117 tanú állt a vasi *sedria* elé: egy kivételével mindnyájan nemesek, a kivétel egyházi személy, a szentgotthárdi apát volt, tizenkét százalékuk, összesen tizennégyen, a nemesasszonyok közül került ki.⁸⁷ Fejér megyében 1400-ban húszan igazolták Kővágóörsi György panaszát, Szabolcsban 1413-ban 123-an álltak ki Panyolai Zsigmond mellett, ugyancsak a szabolcsiak közül 1417-ben 92-en tanúskodtak az erdélyi püspök érdekében, ugyanebben az esztendőben ehhez képest elenyésző számban, mindössze 16-an jelentek meg ugyanitt a Fügediek igazát erősítendő. Ugocsában 1464-ben Csarnavodai Domonkos részére 46-an tettek esküt.⁸⁸

Az oklevélformulák, bármilyen sokszor is írják le őket, csak az elvet közvetítik, a valóság nyomait egy-egy kivételes ügyben találjuk meg. Egy szolgabíró valóban kihirdette a közgyűlést egy héttel az eskütétel előtt, valójában azonban ide éppúgy a panaszosok hozták az őket igazoló embereket, mint az egyoldalú vizsgálatra. A királyi kúria egy szabolcsi ügyben 1412-ben rendelt el kikiáltott közgyűlést, melyet meg is tartottak, csakhogy midőn perre került sor, az alperes kifogást emelt az eljárás ellen. Csupa szegény nemest eskettek meg, akik kizárólag a felperes panaszát erősítették, az ő ügyvédjét ráadásul oda sem engedték, hogy meghallgassa az esküt tevőket – állította. A szegény nemesek megeskete nem volt formai hiba, de a bárói rangú alperes, egy Losonci Bánfi szemében megbízhatatlanok voltak, főleg ha nem az ő szája íze szerint vallottak. A kúriában elfogadták az alperes kifogását, és a megyét új kikiáltott közgyűlés módjára elvégzett eljárás lefolytatására utasították.⁸⁹ Ez az eset csak úgy történhetett meg, ha a felperes állította a

⁸⁵ 1451: Zichy okmt. X. 299–303. 226. sz.; 1464: Perényi lt. 247–248. 506. sz.; 1478: uo. 279–281. 581. sz.

⁸⁶ 1424: „item Gallus de Berend in persona Nicolai filii Nicolai de Marauch cum procuratoriis litteris...” ZsO XI. 573–575. 1425. sz.; 1451: „Nicolaus de Zeche nomine procuratorio in personis Ladislai et Michalis filiorum Ladislai filii Michaleis de Gezth...” Zichy okmt. IX. 299–303. 226. sz.

⁸⁷ ZsO XI. 573–575. 1425. sz.

⁸⁸ ZsO II. 116. 952. sz.; Uo. IV. 246–247. 1058. sz.; Bánffy oklt. I. 565–558. 385. sz.; ZsO VI. 589–590. 2389. sz.; Perényi lt. 247–248. 506. sz.

⁸⁹ Szabolcs m. okl. II. 59. 193. sz.

megyei kiküldöttek elé saját embereit. Bizonyára előfordult, hogy egy kikiáltott közgyűlésen nem a felperes panasza szerint vallottak, de erről nem maradtak fenn forrásaink. Ilyenkor ugyanaz történt, mint a sikertelen vizsgálatkor: a panaszos egyszerűen nem kérte az oklevél kiállítását, és nem vitte el a jelentést a kúriába.

A kikiáltott közgyűlést követő visszaiktatásnak ellentmondhatott az állítólagos fogláló, ettől azonban még a visszaiktatást végre kellett hajtani. Ez is azok közé a maguktól értetődő elvek közé tartozott, melyről a *proclamata congregatio generalis*okról szóló törvények alkotói nem írtak, mi több, az oklevelek is csak ritkán.⁹⁰ A visszaiktatásnak azonban csak jogi jelentősége volt. Az, aki meg volt győződve arról, hogy a birtok az övé, és jogosan éli, az a visszaiktatás után is így cselekedett, azaz az eljárás ellenére sem engedte ki a kezéből a birtokot.

Miután megtörtént az eskü, 1435 után az eljárásról két oklevél készült. Az egyiket a megye állította ki a szokásos törvényszéki oklevél-kiállítási formák között, a másikat a hiteleshely készítette.⁹¹ E két oklevéllel indult vissza a felperes vagy az ügyvédje a kúriába. Ha csak a megyei, vagy csak a hiteleshelyi oklevél maradt ránk, az nem azt jelenti, hogy csak egy jelentés készült volna, hanem azt, hogy a másik elveszett. A kikiáltott közgyűlés erős bizonyító erővel bírt: ezután már nem hirdettek közös vizsgálatot, csak a végső bizonyítást rendelték el. Mivel a kikiáltott közgyűlés mindig a felperest igazolta, ezért az ő számára ítélték meg azt, hogy esküdjön az alperes fejére.⁹² Ez volt az oka annak is, hogy – különösen 1435 előtt – csak vizsgálat céljából kérte a panaszos a kikiáltott közgyűlést. Ezzel ugyanis a maga számára kedvező pozícióba került a perdöntő bizonyításkor.

A panasznak a tanúk által történő bizonyítása ugyan csak a per megkezdésére szolgált, de a végítélet bizonyítékai között is szerepelhetett. Ha az alperes, kimerítve a rendelkezésére álló határidőket, nem jelent meg a bíróság előtt, elmarasztalták. Az ítéletben ilyenkor rendszerint két indoklást soroltak fel: a panasz bizonyításakor a tanúk útján inquisitív módon vagy *proclamata congregatio generalis*szal megállapított tényeket és a fél távolmaradását.⁹³ Hangsúlyozni kell azonban, hogy önmagában a panasz bizonyítása nem szolgált az ítélet alapjául.

A kikiáltott közgyűlésről szólt annak a rendelkezésnek az első része is, melyet I. Ulászló 1440. évi oklevele tartott fenn, és amelyet a magyar történeti irodalomban datálatlan tanácsí határozatként szoktak emlegetni. E törvényt feltehetőleg Albert király életében írták, legalábbis akkor rendelték el elkészítését. A dekrétum címe az inquisitíókról szól. Láttuk már, hogy néha így is nevezték ezt az eljárást, ezúttal is így tettek: tágabb értelemben

⁹⁰ 1446 k.: „predictorum I in hac parte contradictione non obstante, committentes eisdem, ut si quid iuris I ad predictas possessiones se habere sperant, in cuius preiudicium predictae possessiones memorato A restatui non deberent, extunc I id in octavis festi epiphaniarum Domini proxime venturis coram nobis indilate producere debeant et teneantur, ubi, si id quod ipse A easdem possessiones sibi non iusto modo restatuere procuraverit, vel quod idem I talismodi restatutoni non iusto modo contradixerint compertum fuerit, extunc talem partem in premissis ream in estimationem earundem possessionum condemnabimus ipso facto...” Héderváry oklt. I. 241. 185. sz.

⁹¹ 1435 (nagyobb): 4. tc. DRH 1301–1457.; 1450: Perényi lt. 230–232. 461. sz.; 1455: MNL OL DL 15003–15004.

⁹² 1435 (nagyobb): 4. tc. DRH 1301–1457.; ZsO XII. 272–274. 713. sz.

⁹³ 1424: MNL OL DL 92662.

használták a vizsgálat kifejezést. A szövegnek azonban már a felszínes elolvasásából kiderül, hogy a kikiáltott közgyűlésekről rendelkezik: a megye előtt, eskü alatt tett vallomásról, az arról készült jelentésről, arról, hogy ez után már további vizsgálatnak nincs helye.⁹⁴ Készültének időpontját egyértelműen elárulja, hogy az 1439-ben bevezetett három perbehívási terminusról, két *citatio* után következő három vásári kikiáltásról beszél a szöveg.⁹⁵

A *proclamata congregatio generalis* egyik jellegzetessége a tanúk név szerinti felsorolása volt. A parancslevelek egyértelműen fogalmaztak: a tanúságot tevők saját és birtokneveit (*propriis et possessionum attestantium nominibus*) is meg kellett írni a bíróságnak szóló választleveleiben.⁹⁶ A nemesi nevek a késő középkori magyarországi latinságban alapvetően két részből álltak: a saját névből, amit a mai magyar nyelv a keresztnév szóval ad vissza, és a birtoknévből, amit azonban nem lehet családnévnek fordítani. A latin szó tökéletesen jelölte a nemesi név lényegét: a nemesnek ama birtokára vonatkozott, ahol lakott. A név a birtokkal együtt öröklődött, ha a nemes birtokot és lakóhelyet váltott, akkor a neve is megváltozott. Az egy faluból való, szerteágazó nemesi családok esetében e két nevet gyakran egészítették ki a ragadványnevek, amelyet a biztos azonosítás érdekében éppúgy feljegyeztek, mint az apa nevét. A jobb módú nemesség soraiban némileg másként alakultak a névhasználati szokások, ők azonban ritkán jelentek meg a kikiáltott közgyűlések tanúnévsoraiban. A nők esetében azonban más volt a helyzet. A leányok apjuk, az asszonyok férjük fennhatósága alatt álltak, ennek megfelelően azonosításuk is így történt. Sokszor még „saját nevüket” sem jegyezték fel, hanem csak annyit írtak róluk, hogy „Z.-i X. fia Y. felesége, nemesasszony”. Ha közölték keresztnévüket, akkor leányok esetén azzal egészítették ki, hogy atyjuk, asszonyok esetében férjük nevét tették hozzá. Imígyen: „X. nevű nemesleány, Z.-i N. fia Y. leánya” vagy „X. nevű nemesasszony, Z.-i N. fia Y. felesége”.⁹⁷ A saját névből és a birtoknévből összetett nemesi névhasználat csak a 14. század második felében vált általánossá a nemesi társadalom minden rétegében. Az Árpád-korban és az Anjou-kor elején még archaikusabb, az együvé tartozást jobban kifejező névhasználat járta, különösen a nemesség alsóbb rétegeiben.⁹⁸

A kikiáltott közgyűlés rendezésére is érvényes volt a bíróságok esetében számtalan-szor emlegetett szabály: senki sem lehetett bíró és peres fél egy személyben, ezért ha az ispán vagy az alispán érintett volt a kivizsgálendő cselekményben, akkor csak a megyei hatóság egyik fele, a szolgabírák kaptak parancsot a közgyűlés lefolytatására.⁹⁹ Gersei Pető

⁹⁴ DRH 1301–1457. 389.

⁹⁵ Az 1440-es dekrétum keletkezéséről a közeljövőben írok tanulmányt.

⁹⁶ Példák a *nomen proprius* és *possessionis* kifejezésekre: Perényi lt. 230., 356., 369., 409. 475., 735., 757., 837. sz.; 1435 (nagyobb): 4. tc. DRH 1301–1457.

⁹⁷ 1424: ZsO XI. 573–575. 1425. sz.

⁹⁸ Engel Pál: *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*. Bp., 1998. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 25) 17. A nemesi névhasználatra lásd még Székely György: *A személynevek és a történettudomány*. In: *Névtudományi előadások*. Szerk. Kázmér Miklós – Végh József. Bp., 1970. (Nyelvtudományi értekezések 70) 201–208., András Kubinyi: *Fragen der Familiennamengebung im mittelalterlichen Ungarn*. In: *Personenname und Identität. Namengebung und Namengebrauch als Anzeiger individueller Bestimmung und gruppenbezogenen Zuordnung*. Hrsg. von Reinhard Härtel. Graz, 1997. (Grazer grundwissenschaftliche Forschungen 3/Schriftenreihe der Akademie Friesach 2) 345–362. Itt a további irodalom is megtalálható.

⁹⁹ Tringli: *Megyék*, 511.

János, Vas és Zala megye ispánja tett panaszt 1423-ban egyik vasi familiárisa „hatalmas meggyilkolása” miatt. A *proclamata congregatio* módjára elvégzendő eljárásra utasító levél nem a szokásos módon címezték meg a kúriában, hanem csak a vasi szolgabíráknak, csak ők kaptak utasítást a kikiáltott közgyűlés tartására. A szokatlan eljárást imígyen magyarázták meg az oklevél fogalmazói: „A szokás és a szokásjog szerint az erről szóló bizonyosság igazságának megtudakolására és kivizsgálására az említett megye ispánjainak és alispánjainak kell írni és parancsot adni. Azonban Pető fia Jánost, kinek tudniillik a familiárisát, úgy mondják, hogy az említett Dénes ölte meg, ki e megyének bírói, avagy a megyei tisztségét és hivatalát viseli, nehogy ebben az ügyben gyanúsnak véljék, és mert a jog szerint bíró és felperes egyszerre senki sem lehet.”¹⁰⁰ Ez a módszer 1435-ben törvénynyé lett: a hatalmaskodással vádolt bárók és királyi tisztségviselők ügyeit a szolgabírák által vezetett kikiáltott közgyűlésnek kellett kivizsgálnia.¹⁰¹

Bármennyire is próbálták a kúria jogászai – akár mint a törvények szövegezői, akár mint gyakorló jogászok – a kikiáltott közgyűlések eljárását tökéletesíteni, a módszer nem lett kedvelt a pereskedők között.¹⁰² A hatalmaskodások többségében mindenkinek volt egy kis igazsága, a társadalmi cél ezért volt az egyezség, és nem egy olyan ítélet, amely csak az egyik fél igazát mondta ki. Bármennyire is a panaszos szája íze szerint történt az eljárás, ha kétes volt a kimenetele, nem volt célszerű kikiáltott közgyűlésre utasító parancsot kérni, egyszerűbb volt megmaradni a hagyományos, egyoldalú bizonyításnál. A visszaiktatás amúgy sem jelentett megbízható megoldást a birtok visszaszerzésére. A fentebb emlegetett fővenyi híd esetében a megye nem hajtotta végre a visszaiktatási parancsot – valószínűleg félték a káptalan befolyásától és jobbágycserejéértől. Az eljárás ráadásul drága is volt. Míg egy egyoldalú vizsgálatra utasító parancslevél díja az 1435. évi törvény szerint 12 dénár, addig a kikiáltott közgyűlésre utasító száz dénár volt, egy erről szóló jelentés kiállításáért huszonöt, a kikiáltott közgyűlésről szóló száz dénárba került.¹⁰³ És ez még csak az oklevél ára volt.

Az eljárás igazi veszélye azonban magában a gyűlésben rejlett. Több tucat megyebéli nemes sorakozott fel ilyenkor, köztük néha az ellenfél emberei is. A legkisebb szövetség is elég volt ahhoz, hogy tettelegességre kerüljön sor. Kelet-Magyarországon három jómódú család vetélkedett egymással az 1480-as évek közepén, a Perényiek, a meggyesaljai Móroczok és a Drágfiak. A Perényiek álltak az egyik oldalon, a másik két család a másikon. Embereik kölcsönösen hatalmaskodtak egymáson, és emberölésig fajult a viszályuk. Egy kikiáltott közgyűlés során aztán egymásnak estek familiárisaik, és az eljárás tömeg-

¹⁰⁰ 1425: „Et quivis pro rescindi et investigandi superinde certitudinis veritatem comitibus et vicecomitibus dicti comitatus de more et consuetudine scribi deberet et mandari, tamen ne ipse Johannes filius Pethew, cuius videlicet familiaris predictus Dyonisius interemptus fuisse asseritur, pro eo, quia ipse dicti comitatus iudicatu seu comitatus honore fungitur et officio, suspectus in hac parte reputetur iudexque simul et actor esse de iure nemo potest...” ZsO X. 583–584. 1512. sz.

¹⁰¹ 1435 (nagyobb): 5. tc. DRH 1301–1457.

¹⁰² A somogyvári formuláskönyv több notát, valójában glosszát, tartott fenn a kikiáltott közgyűlésekről. MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény 292658. 193^v.

¹⁰³ 1435 (nagyobb): 10–11. tc. DRH 1301–1457.; Holub: *Zala megye*, 256.

verekedésé fajult.¹⁰⁴ Sohasem tudjuk meg, hogy ennek az esetnek mekkora szerepe volt benne, de 1486-ban Mátyás király nagy törvénykönyvének egyik első rendelkezése az volt, hogy megszüntette a kikiáltott közgyűléseket, melyek során – így ír a törvény – sok szabálytalanság, hallatlan botrány és kiszámíthatatlan veszedelem szokott történni.¹⁰⁵ Kilencvenéves eljárás fejeződött be így, mert a rendelkezést II. Ulászló király is megerősítette.¹⁰⁶ Már lassan két éve függött Mátyás király pecsétje a törvény eredeti példányán, amikor a három család képviselői 1487 végén kiegyeztek egymással. A békelevélben külön rész foglalkozott a kikiáltott közgyűlésen elszenvedett károk megtérítésével.

A kikiáltott közgyűlés még az 1435. évi nagy törvénykönyvben sem kapott nevet. A törvényszöveg az oklevelek szóhasználatát követte, és csak a 'kikiáltott közgyűlés módjára összehívandó' szomszédokról, határosokról és megyebéli nemesekről beszélt. Időközben azonban teljesen eltűnt a bárók által tartott közgyűlések kikiáltott közgyűlés neve. A mindennapi beszéd valószínűleg sokkal rugalmasabb volt, mint a ránk maradt, a régi fordulatokhoz ragaszkodó formulákból összeállított hivatalos iratok, és ezeket a kikiáltott közgyűlések módjára összehívott közgyűléseket egyszerűen kikiáltott közgyűléseknek nevezték. A későbbi törvények már mindenféle körülírás nélkül e jelző főnevet alkalmazták az intézményre. Ezt olvashatjuk a Hunyadi Mátyást királlyá választó 1458. évi, valamint az 1462. évi országgyűlés végzéseiben, így beszélt róla a megszüntetését elrendelő 1486. évi nagy törvénykönyv is.¹⁰⁷

A kikiáltás tehát minden közgyűlés kötelező eleme volt attól fogva, hogy közgyűléseket tartottak Magyarországon. A bárók és a megyék által tartott közgyűléseket az 1340-es évektől kezdve néha kikiáltott közgyűlésnek hívták, ez a szokás azonban a Zsigmond-korban eltűnt. 1403 után az egy éven belül elkövetett, egy meghatározott hatalmaskodási panasz kivizsgálására és az ügyben adandó elégtétel adására összehívott közgyűlésekről azt mondták, hogy kikiáltott közgyűlés módjára kell őket összehívni. Zsigmond király 1435-ben kibocsátott nagy törvénykönyve után már egyszerűen kikiáltott közgyűlésnek hívták őket.

Egy meghatározott panasz kivizsgálására az 1350-es évektől kezdve hívták össze külön közgyűléseket, ritkán, de előfordult, hogy azonnali elégtételadással is megpróbálkoztak. Az 1397. évi temesvári törvény már az elégtételadásra helyezte a hangsúlyt, akárcsak az 1435. évi törvény. 1397-től kezdve törvényre, először a temesvárira, utóbb pedig Zsigmond nagy törvénykönyvére hivatkoztak az erről szóló bírósági iratok.

¹⁰⁴ Perényi lt. 292–293. 611. sz.; Horváth Richárd: A bérteki Drágfiak és a királyi udvar kapcsolata a Hunyadiak korában. In: *A Szilágyság és Wesselényi család (14–17. sz.)*. Szerk. Hegyi Géza – W. Kovács András. Kolozsvár, 2012. (Erdélyi Tudományos Füzetek 277) 167–212.; Neumann Tibor: Verbóci István 1520. évi utazásai Szatmár megyében. A somlyói Bátoriak és a Móroc-örökség. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 41 (2006) 290–304.

¹⁰⁵ 1486: 2. tc. DRH 1458–1490.

¹⁰⁶ 1492: 36. tc. *Decreta regni mediaevalis Hungariae/The Laws of the medieval Kingdom of Hungary. 1490–1526*. Ed. Ferenc Döry et al. Bp., 2012.

¹⁰⁷ „... occupatio talis probetur [...] in proclamate congregatione” 1458 (I): 1. tc. „littere preceptorie proclamate congregationis...” 1458 (I): 16. tc. „proclamate congregatio detur secundum formam decreti quondam Sigismundi imperatoris et regis...” 1462: 1. tc. „quia in celebrationibus proclimatorum congregationum [...] nullo unquam tempore huiusmodi proclamate congregationes celebrentur...” 1485: 2. tc. DRH 1458–1490.

A köznemesség politikai befolyása és a kikiáltott közgyűlés

Valószínűleg az 1350-es években jött létre az, amelyből a temesvári országgyűlés a később kikiáltott közgyűlésnek nevezett eljárást megalkotta. A temesvári dekrétum erről szóló cikkelye tökéletesen megvalósította azt, amit a korabeli politikai ideológia elvárt tőle: úgy járult hozzá az „ország jó és nyugodt állapotának” helyreállításához, hogy a jó és nyugodt korban már kipróbált módszert törvényként tette közzé. Egy egész generáció óta, mintegy négy évtizede rendeztek már egy meghatározott panasz kivizsgálására a megyék közgyűléseket, sőt még az is előfordult, hogy elégtételt is adtak a károsultnak, azaz ez az eljárás a szokásból fakadt. Szokásnak vagy jogszokásnak kell még akkor is tekintenünk, ha egyetlen ezt elrendelő olyan parancs sem került eddig elő, amely így nevezte volna e közgyűléseket. Egy, a gyakorlatban rendszeresen és hasonló módon alkalmazott cselekmény akkor is szokás, ha nem nevezik annak.¹⁰⁸ *Usus* és *consuetudo* között e tekintetben tehát nem volt különbség. Az ország szokásjogára való hivatkozás a középkori magyar forrásadottságok között igen esetleges, ezért csak azt tekinteni szokásnak, amiről olyan forrásunk maradt fenn, amely szokásnak nevez egy intézményt, teljességgel elhibázott történeti módszer lenne. Van olyan szabály, amelyről csak egyetlen olyan oklevelet ismerünk, amely szokásnak, az ország szokásának vagy bevett szokásnak nevezi azt a módszert, amelyet a gyakorlatban számos esetben megfigyelhetünk.

Születhet-e egy perjogi szabály tisztán a szokásból?¹⁰⁹ Feltételezhetjük-e, hogy az 1350-es években a szokás által elfogadott bizonyítási eljárások mellett lassan kialakult az egyedi ügyben elvégzett külön közgyűlés tartása? Válaszunk egyértelmű nem: peres szabályok esetében nem képzelhető el a szokások lassú megváltozása, ott egyszeri döntéssel kellett egy-egy új eljárási módszert bevezetni, még akkor is, ha utóbb szokásnak nevezték az új szabályt. A per lényege a kiszámíthatóság, a pereskedőknek előre tudniuk kellett, hogy milyen szabályok között dolgozhatják ki stratégiájukat. Az egyedi ügyekre összehívott közgyűlések esetében éppúgy nem tudjuk, hogy az eljárás bevezetése hogyan történt, mint ahogy annyi más perjogi újítás esetében sem. Kezdeményező lehetett a kúria valamelyik bírósága vagy a királyi tanács. Ezúttal is ügyeltek a folyamatosságra és a régi szokások megtartására: bizonyítás már régóta folyt közgyűléseken, innen már csak egy lépés volt az egyedi esetben való alkalmazás.

A Zsigmond-kor a szokások történetében nagy korszakhatár. Az Anjou királyok idején a szabályok nagy részét a szokásokra vezették vissza, százával maradtak fenn szokás-

¹⁰⁸ Marty Rady: *Customary Law in Hungary. Courts, Texts, and the Tripartitum*. Oxford, 2015. 13.

¹⁰⁹ A középkori jogi gondolkodás nem ismerte a perjogot, az ugyanis a magán- és a közjog újkori megkülönböztetése alapján jött létre. Knut Wolfgang Nörr: *Romanisch-kanonisches Prozessrecht. Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Heidelberg – Dordrecht – New York, 2012. 5. Voltak ugyan a középkori és kora újkori jogkönyveknek olyan fejezeteik, melyek a perek során követett szokásokról szóltak, de elkülönült perjogról nem beszélhetünk. Perjog alatt a következőkben azt értjük, amit Verbóci is értett, amikor a Hármaskönyv harmadik könyvének tartalmát felvázolta: a bírói ügyeknek és pereknek rendjét és módját. „... de causarum et actionum iudiciariarum [...] ordinibus et modis...” Tripartitum I. 1. 4. §; Tringli István: A kora újkori kodifikáció és a Hármaskönyv. In: uő: *Szokás és szabadság. Tanulmányok a középkori magyar jogszokások és kiváltságok történetéhez*. Bp., 2017. 75.

jogi említések a korszak okleveleiben, a Luxemburgi uralkodó korában azonban emellett megjelent a dekrétum vagy a törvény, és e kettősség aztán egészen az újkorig elkísérte a hagyományos magyar jogot. Változás csak annyiban történt, hogy a törvény a szokás rovására egyre inkább előtérbe került. A törvény azonban nem a semmiből született: a szokás volt az alapja.

A középkori perjog állandó változásban volt, csupán néhány alapelv állt fenn évszázadokig, a megvalósítására kijelölt eszközök azonban rendszeresen változtak. Ehhez azonban nem volt elég a szokás, ehhez törvény és rendelet kellett. A középkori magyar törvények jelentős része perjogi rendelkezés volt. A törvényhozásban egyszerre kellett megjelennie a változásra irányuló akaratnak, és annak a jogi tudásnak, mely ezt törvénynyé formálta, összhangba hozta a szokásokkal, más rendeletekkel, továbbá gondoskodott az ősi szokások visszaállításának fikciójáról.

Könnyű magyarázatot adni arra, hogy miért nem hivatkoztak az Anjou-korban a törvényekre – a szent királyok törvényeit itt most figyelmen kívül hagyhatjuk –, és miért a Zsigmond-korban. Az Anjou-kor békés esztendeiben alig tartottak országgyűléseket. Az Árpád-kor végén kicsírázó magyar parlament, alighogy véget értek a zavaros idők, azaz az 1320-as évek végén, tetszhalott állapotba került. Nem felejtették el, de csak rendkívüli helyzetekben, így 1351-ben hívták össze. Amíg a dinasztia uralma megingathatatlan volt, nem is volt rá szükség.¹¹⁰ Kellott azonban egy olyan elv, amely elfogadtatta a szabályokat – akár az újakat, akár a megváltoztatottakat –, ez volt a szokás. Bármilyen új jelenség bukkant fel a magyar jogban, néhány év múlva már szokásnak nevezték. Az Anjou-dinasztia bukása és Zsigmond király trónra lépte egy dinasztikus válság közepette történt meg. A politikai szükséghelyzetben azonnal össze kellett hívni az országgyűlést, miként ezt kellett tenni a nikápolyi csata után is. Ezután egyre gyakrabban a király és a rendek közös döntése lett a szabályokat törvényesítő eszme, függetlenül attól, hogy a bővebb királyi tanács vagy az országgyűlés jelentette-e meg az ország hozzájárulását a királyi döntéshez.¹¹¹

A temesvári országgyűlés határozata nyomán két új dolog történt a hatalmaskodások ügyében összehívott közgyűlésekkel: egyrészt gyakorivá vált az azonnali elégtételadásra való rászorítás, legalábbis ennek kísérlete, másrészt azt, ami addig a szokásból fakadt, mostantól a törvény erejéből vezették le. Az új legitimáló tényező a dekrétum, a király és a rendek közös akaratá lett. Rendek alatt pedig immáron nemcsak a tágabb királyi tanács előkelőit kell értenünk, hanem a vidéki nemesség képviselőit is.

A szokás határozottabb alkalmazására 1397-ben kétségtelenül szükség volt. A hatalmaskodás természetesen vele járt a középkori étellel. Hatalmas tettnek számított minden olyan erőszakos vagy erőszakkal fenyegető cselekedet, amely a panaszosnak kárt okozott.

¹¹⁰ Csukovits Enikő: *Az Anjouk Magyarországon. II. I. (Nagy) Lajos és Mária uralma (1342–1395)*. Bp., 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 49.; Pálosfalvi Tamás: A középkori magyar országgyűlések. In: Fazekas István – Gebei Sándor – Pálosfalvi Tamás: *Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig*. Bp., 2020. 19.

¹¹¹ A szokás mellett a dekrétumra hivatkozás fokozott megjelenése egy töről fakad a koronaeszme Zsigmond-kori átalakulásával, midőn a király koronájából az ország koronája lett. Tringli István: A rendiség és a Szent Korona-tan. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*. Szerk. Dobszay Tamás et al. Bp., 2013. 27–45.

Jogviták álltak mögötte, az erőszak pedig a birtok védelme érdekében megengedett volt. A zavaros idők alatt mindig sok hatalmaskodás történt: Zsigmond király trónra lépésének első hónapjaiban, a királynak a nikápolyi csatavesztés utáni távolléte idején bizonyára többen alkalmaztak erőszakot, mint korábban. Ez azonban nem indokolta volna a később kikiáltott közgyűlésnek nevezett eljárás törvénybe foglalását. Nem a hatalmaskodások száma nőtt meg az 1390-es évek második felében, hanem a hatalmaskodások jelentős részének elintézési lehetősége változott meg lényegesen Lajos király korához képest.

Az Árpád- és az Anjou-korban hatalmaskodási pereket csak a birtokos nemesek és az egyházak folytattak egymással. Az ország nagyobbik része azonban királyi kézen volt. A királyi birtokok egy jelentős részét a 14. században előkelő, többnyire bárói rangú birtok-kormányzók – ahogy néhány évtizede mondjuk, honorbirtokosok – igazgatták. Az innen kiinduló hatalmaskodásokat nem perrel intézték el, hanem a királyi udvarhoz, nem a curiához, hanem az aulához benyújtott panasszal, és a király nevében kelt parancslevél tiltotta meg a hatalmaskodást a királyi birtok igazgatójának, utasított elégtételadásra.¹¹² Zsigmond király trónra lépte után nagyot fordult a világ: a királyi birtokok jelentős részét örökjogon eladományozták. Az adományozás után az addigi elintézési módszer nem működött, utána már pert indítottak a birtokos ellen. Hirtelen megnövekedett a hatalmaskodási perek száma. A panaszosok gyors elintézését várták a kúriától, az pedig ezt úgy biztosította, hogy egy már kipróbált rendszert fejlesztett tovább.

A kikiáltott közgyűlés jelentősége a gyors, hatékony eljárás, valamint az volt, hogy levette a sértett fél válláról a saját erőszak terhét, és azt egy felsőbb hatalom – a király, a királyi kúria bírósága – kezébe adta. Ezt azonban csak utólag állapíthatjuk meg. A kortárs oklevél-fogalmazók, bár nem szűkölködtek a kikiáltott közgyűléseket elrendelő parancslevelekben az elvi kijelentések leírásával, nagyon egyszerű maximákat mondtak tollba: nem akarják, hogy bárki jogai veszendőbe menjenek, és az új hatalmaskodásokat nem akarják büntetlenül hagyni.¹¹³ Ennek az eljárásnak a bevezetése az egyik első kísérlet volt azon az úton, amely afelé vezetett, hogy az állam a törvényes erőszak jogát csak magának engedje meg. Alkalmazásának célja a gyors elégtételadás volt. Szó sem volt itt a köznemesség szerepének növeléséről, miként a vármegye megerősítéséről sem. A királyi udvar egyszerűen gátat akart vetni a hatalmaskodásoknak. A megye szerepe önként adódott, más ügyekben is ez volt az ország irányításának a helyi szerve, és itt így is járt el. A kikiáltott közgyűlést nem a megye előtt kezdeményezték, nem a megye rendelte el, az csak végrehajtotta. Nem jött létre ezáltal semmiféle hatalommegosztás a király és a hatalom

¹¹² Tringli István: Birtokvédelem a középkori Magyarországon. In: *Birtok és birtoklás a középkori Magyarországon*. Szerk. Zsoldos Attila. Székesfehérvár, 2020. (Közlemények Székesfehérvár történetéből) 28.; Tringli István: A királyi birtokokról kiinduló hatalmaskodások elintézése a középkorban. In: *Jog és társadalom a 14–18. században*. Miskolc, uő: A királyi birtok védelme az Anjou-korban. *Századok*. [Mindkettő megjelenés alatt.]

¹¹³ 1436: „quia nemini in suo jure volumus derogare...” Hazai okmt. II. 168. 119. sz.; 1449: „et cum nos neminem regnicolarum nostrorum suis justis iuribus per quempiam privari velimus...” Uo. 303. 195. sz.; 1451: „quia nos huiusmodi novas possessionarias occupationes per quempiam regnicolarum commissas commissaque simpliciter et impune pertransire nolumus...” Zichy okmt. IX. 300. 226. sz.

helyi képviselői között, és nem erősödött meg a megyei önkormányzatiság sem.¹¹⁴ Ez utóbbi a középkorban amúgy is értelmezhetetlen fogalom volt. Éppenséggel az országot irányító legfelsőbb hatalom szerzett magának új jogokat.¹¹⁵ Hiba lenne azonban a kikiáltott közgyűlés alkalmazásában nem észrevenni az új jelenséget. A királynak évszázados elvek szerint volt kötelessége a béke és az alattvalók jogainak megőrzése. Most is erre az ősi elvre hivatkoztak, csak hogy aminek kapcsán hivatkoztak rá, az már új volt: a jogos erőszakot visszaszorítani akaró központi akarat. Az eljárás megszüntetése 1486-ban korántsem vetette vissza e folyamatot. Ekkor már ennél sokkal alkalmasabb módszerek is rendelkezésre álltak a hatalmaskodások gyors elintézésére.

A nagy változást az jelentette, amikor a hatalmaskodásokat kivették a többi ügy közül, és speciális szabályokat kezdtek rájuk alkalmazni. A hatalmaskodás ettől kezdve kiemelt ügynek számított. A változás mögött rejlő elvet nem nehéz felismerni: itt gyorsabb ítéletet vártak el, mint a szűkebb értelemben vett birtokügyekben, hogy a kárt gyorsan megtérítsék és a birtokokat háborítatlanul megőrizték. Ezek a korabeli közrend alapelveinek számítottak, és a rend fenntartására két módszer született: a hatalmaskodási perekben a meg nem jelenési lehetőségeket más ügyekhez képest korlátozták, később pedig gyorsított eljárást kezdtek. Ez utóbbit láttuk a rövid terminusú idézések 15. századi bevezetésekor. A citatiók számának más ügyektől eltérő szabályozása – utólag visszatekintve – nem egyszerű perjogi finomítás volt, hanem komoly fordulópontra. Ezzel kezdődött a hatalmaskodások visszaszorítása. A folyamatos perjogi változások a hatalmaskodást mindinkább eltávolították a szűkebb értelemben vett birtokügyektől, a mai fogalmaink szerinti polgári ügyektől, és egy kiemelten kezelt ügyé tették.

¹¹⁴ A német történetírás és szociológia kritikátlan átvétele volt e jelenségek rendiségként való egységes értelmezése. Pálosfalvi Tamás: *Monarchia vagy rendi állam? Gondolatok a késő középkori magyar állam jellegéről. Századok* 154 (2020) 135–182.

¹¹⁵ Tringli: *Megyék*, 517.

CONTENTS

STUDIES

István Tringli <i>The Proclaimed Congregation</i>	575
Tibor Martí <i>The Dowry of Queen Beatrix of Aragon. New Sources about the Neapolitan Connections of King Matthias Corvinus (1474–1476)</i>	605
Béla Vilmos Mihalik <i>The Holy See and the Hungarian Church in the Late Seventeenth Century</i>	631
Ágoston Nagy <i>“The Fate and Situation of This Noble, Unhappy Nation is Terrible!” The 1831 Speech of Sándor Kisfaludy in the Polish Affair</i>	671
Csaba Fazekas <i>Viewpoints for the Characterization of the Political Ideology of the Hungarian Bishops’ Conference in 1848</i>	695
Péter Csunderlik <i>The “Hungarian Schorske”? Péter Hanák and the Western Historical Scholarship</i>	711
REVIEW	
Vilmos Erős <i>Idolum and Reality. The Engaged Historian</i>	727

E számunk szerzői

Csunderlik Péter, tudományos munkatárs, Politikatörténeti Intézet, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék ● Erős Vilmos, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Középkori, Kora Újkori Magyar Történeti és Segédtudományi Tanszék ● Fazekas Csaba, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete ● Martí Tibor, tudományos munkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály ● Mihalik Béla Vilmos, tudományos főmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar ● Nagy Ágoston, tudományos segédmunkatárs, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Eötvös József Kutatóközpont ● Tringli István, tudományos főmunkatárs, BTK TTI

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erezsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

9 770040 963009 2 1004